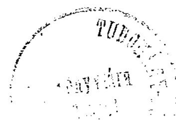
BOLDIZSÁR IVÁN

A MÁSIK MAGYARORSZÁG

A MAGYAR ELLENÁLLÁSI MOZGALOM TÖRTÉNETE

AZ UJ MAGYARORSZÁG RÖPIRATAI
BUDAPEST, 1946

Felelős kiadó: Székely László

Antiqua Rt., Budapest — F.: Wiesmeyer Emil

TARTALOM

Ez a könyv a közösség érdekében készült és közös munka eredménye. Az egyes fejezeteket, az anyag egybegyüjtését Fábry Pál, dr. Fráter Iván, Kósa János, Lévai Jenő, Nádass József, dr. Pikler Endre, dr. Réczei László, Tarnay István végezték. Külön ki kell emelnem dr. Bolgár László munkásságát, aki nemcsak a könyv egyik fejezetét írta, hanem a fejezetek összeegyeztetésében is tevékeny részt vett és valóban lelkes és fáradhatatlan munkával járult hozzá e könyv magyar és idegen nyelvű kiadásához.

Midőn ezt a tényt előljáróban kiemelem, egyben köszönetet is mondok a fentiek önzetlen munkásságáért. Örülök, hogy fent nevezett barátaimmal együtt hozzájárulhattam a magyar ellenállás hősi mozgalma emlékének fenntartásához és a külföld előtt való megismertetéséhez.

B. I.

Magyar ellenállási mozgalom, — volt egyáltalán ilyen? Külföldön gyakran hallani ezt a kérdést. A világ bámulattal adózott a francia, a jugoszláv és a norvég ellenállási mozgalomnak, hallott a dánok szabotázsairól, a görögök guerilla harcairól, Lidice kiirtásáról, a besztercebányai szlovák felkelésről, az 1944 augusztusi román átállásról, de Magyarországról javarészt csak azt tudja, hogy Hitlertől területeket kapott, a németek hűséges kiszolgálója volt és csatlósnak is utolsóul maradt.

Volt magyar ellenállási mozgalom? A következő lapokon nemcsak azt bizonyítjuk a tények és az adatok erejével, hogy volt, hanem ennél többet is: a hivatalos ország, a németekkel kollaboráló magyar állam mellett volt egy *„másik"* Magyarország és ez az igazi, ez fejezi ki a magyar nép és a magyar szellem valódi jellegét. Az „egyik" Magyarország Horthy, Bethlen, Gömbös, Bárdossy, Imrédy, Sztójay és Szálasi Magyarországa. Ez megcsinálta Európa első jobboldali ellenforradalmát, azután elnyomta a népet, politikáját a feudális nagybirtokos szempontok irányították, belevetette magát a revizionizmus illuzióiba, majd csatlakozott a németekhez és belesodorta a magyar népet a nácik háborújába. De a hivatalos, prefasiszta és németbarát ország mellett két évtizeden keresztül ott volt a *másik*. Ez a Magyarország mindig és mindvégig ellene szegült a hazai árulásnak és a német erőszaknak. A magyar nép nem akarta a háborút, a parasztok, a munkások és az értelmiség progressziv része mindvégig szabotálta, a magyar szellemi élet pedig a két háború közti időszakban

lankadatlanul harcolt a német befolyás és a fasiszta eszmék ellen. A *másik* Magyarország meghurcoltatások, bebörtönzések között, sortüzek pergése és bitófák ácsolása közben is megmaradt embernek, európainak és magyarnak. Ez a másik Magyarország tollal, szóval és ha kellett revolverrel, cikkel, ujsággal, könyvvel, rádióval és végül fegyveres szervezkedéssel küzdött a hivatalos Magyarország ellen. A *haza* küzdelme volt ez az *állam* ellen.

A *„másik Magyarország"* ereje az elnyomás ellenére is oly félreérthetetlen volt, hogy a kormányoknak állandóan számolni kellett vele. Az olvasó újra meg újra azt fogja találni — különösen a gazdasági és a diplomáciai ellenállás fejezeteiben vagy a zsidókérdés taglalásakor — hogy nem egyszer a kormány maga is ellene szegült a németek óhajának. Ennek az a magyarázata, hogy a kormányok ismerték a nép németellenes és háborúellenes hangulatát, szabadságvágyát és gyülöletét a diktatúra iránt, ezért csak lassan-lassan, lépésről-lépésre tettek eleget a náci nyomásnak.

A magyar ellenállás csak a tényleges német megszállás hónapjaiban, tehát 1944 március 19 után vált szervezett mozgalommá. Ez azonban korántsem azt jelenti, hogy a két világháború között, különösen pedig 1938-tól kezdve nem volt ellenállás Magyarországon a német terjeszkedés és a náci eszmék ellen. A politika és az élet minden területén megnyilvánult ez az ellenállás. Ez a könyv beszámol a szorosan vett *politikai* és *katonai* ellenálláson kívül

szellemi ellenállásról,

gazdasági ellenállásról,

a *parlamentben* megnyilvánuló németellenes és demokratikus megmozdulásokról,

a *diplomáciai* téren folyó ellenállásról,

az ide szökött *szövetséges hadifoglyok* támogatásáról,

a *zsidóüldözöttekkel* szembeni akciókról,

és végül, de nem utolsó sorban, a *magyar partizánok* hősies harcairól Európa minden országában, majd saját hazájukban is a spanyol, az olasz és a német fasiszták ellen.

Ennek a kis könyvnek nem lehet az a célja, hogy a magyar ellenállás minden mozzanatáról aprólékosan beszámoljon. Inkább áttekintő képet, afféle rövid összefoglalót akar nyujtani a *másik* Magyarország létezéséről, szerepéről, harcairól és vértanuiról. Azt akarja megmutatni a külföldnek, hogy a mai demokratikus Magyarország nem új, mesterséges képződmény, hanem történeti folytatása a másik, az igazi Magyarországnak, amely a demokrácia céljaiért küzdött, nagy kockázatokat vállalt és számos áldozatot adott a demokrácia eszméjének.

I. A SZELLEMI ELLENÁLLÁS.

A szellem Magyarországa és főként az írók Magyarországa már a Habsburg idők alatt is mindig ellene mondott a hivatalos hatalomnak. A két világháború között a magyar irodalom bizonyos mértékig kettévált: a kisebb tehetségüek, a törtetők, a Horthy-féle „konzervativizmus" szolgálatába szegődtek, a jelentős magyar írók és újságírók azonban megmaradtak a haladó európai gondolat és a demokrácia híveinek. Nem minden büszkeség nélkül írhatjuk le, hogy kimondottan nácivá, nyilassá Erdélyi József kivételével egyetlen magyar író sem vált, és még a szerencsétlen Erdélyire sem lehet mondani, hogy németbérenc volt, csupán az antiszemitizmus mérge fertőzte meg. Eltévelyedését később maga is belátta és önkezével vetett véget életének.

Írók a német barbárság ellen.

Még egy fontos tényt kell leszögezni: a háború kitörésétől kezdve az úgynevezett konzervativ írók is határozottan közeledtek a baloldalhoz, amikor pedig a német csizma Magyarországot is eltaposta, az írók egyöntetüen fordultak a hódító barbárság ellen. A magyar írók a háború évei alatt tollforgató ősüknek, a XVI. századbeli református prédikátornak igéihez igazodtak: „Mennél nagyobb a szorongatás, annál nagyobb a kiáltás". A mult évtized közepétől kezdve, amikor Európa egét elsötétítette a nácizmus

felhője és Európa földjét elöntötték a szociális nyomorúság vizei, a magyar írók cikkel, könyvvel, tanulmánnyal, verssel és prózával, politikával és furfanggal egy szót kiáltottak: szabadság! És mennél hangosabban és arcátlanabbul hazudoztak és gyülölködtek a németek magyarországi hívei, annál bátrabban énekeltek, vagy félreérthetetlenebbül hallgattak a mi walesi bárdjaink.

Csak egy példát ragadok ki a későbbi gondolatmenetből: 1939 és 1944 között az idegen nyelvekből magyarra fordított könyvek 90 százaléka angol, amerikai vagy orosz szerzőktől származott és csak 2 százalék volt német vagy olasz. Íme: még az olyan másodlagos műfaj is, mint a műfordítás, be tudta mutatni országnak-világnak, hogy az igazi Magyarország melyik oldalon állt. A kimondottan németbarát lapok kivételével a többi újság szerkesztői megtanultak a sorok között írni, az olvasók pedig három mondatvégi pontból többet értettek, mint azelőtt három cikkből.

A szellem Magyarországa, ez a *másik* Magyarország nem a német elnyomás idején és nem is annak hatására kezdődött. Ellenkezőleg: az „egyik" Magyarország, a hivatalos ország kezdődött hitlerista nyomásra. A „*másik*" Magyarország, az igazi, mindig is megvolt. Közvetlenül a háború előtt és a háború alatt, tehát abban az időben, amikor ellenállásról kezdünk beszélni, a *másik* Magyarország a magyar szellem és a magyar politika legnemesebb hagyományait folytatta.

A hivatalos Magyarország akkor győzedelmeskedett a *másik* fölött, amikor az igazi nemzeti hagyományok elhomályosultak, amikor a nagybirtokos Magyarország osztályuralmi segítséget kapott a német hatalmi vágyban és a náci világnézetben. A nemzeti szocializmus később a dolgok belső logikájának következtében múlhatatlanul fölébe kerekedett Horthy nagybirtokos rendszerének. De már akkor, amikor ez az érdekszövetség megköttetett, az igazi Magyarország részben a föld alá, részben a folyóiratokba és a könyvekbe szorult.

Hol volt a magyar „második garnitúra"?

Vannak népek, amelyek arra hivatkoznak, hogy országuk együttműködött ugyan a németekkel, de volt egy másik garnitúrájuk külföldön. Nos, *Magyarországon ez a második garnitúra magában az országban dolgozott*, a belső osztályelnyomás és a német megszállás, a náci elnyomás idején, a külföldieknél százszor nehezebb és hálátlanabb körülmények között.

Támadás a nép szabadsága ellen.

A hivatalos Magyarország támadása az igazi Magyarország ellen két hadműveletben zajlott le. Az egyiket a nép szabadsága ellen, a másikat a nemzet szabadsága ellen vezették. Az egyik támadás így zajlott le: Horthy rendszere elodázta a földreformot, agyonbeszélte a telepítést, „szalonképessé", tehát tehetetlenné tette a munkásmozgalmakat, szóval dédelgette, fizetéssel szűkmarkuan kézben tartotta a hivatalnokréteget, ugyanakkor gerjesztette a hamis „úriemberi" öntudatot, megnyirbálta a szólásszabadságot és elkendőzte a szociális nyomorúságot. Mindez együtt az uralkodó osztályt, azaz a nagybirtokosokat, a nagytőkéseket és az őket kiszolgáló középosztálybelieket erősítette, a nép jogait és szabadságát pedig fokozatosan gyengítette, majd teljesen elsorvasztotta. A hivatalos állam hadjárata a *másik* Magyarország ellen 1919 óta folyamatosan tartott. A „szegedi gondolat" lényege volt ez: a „fent" lévők következetes és fondorlatos megszervezése a „lenn" lévők ellen; közkeletűbb kifejezéssel: a jobboldal elnyomó politikája a baloldal ellen.

Támadás a nemzet szabadsága ellen.

A második hadművelet, amelyet a nemzet szabadsága ellen vezettek, a harmincas évek elején kezdődött. A hitlerista propaganda felismerte, hogy a magyar közvélemény szinte egyedüli irányítója a középosztály, ezért a hadműveletet úgy irányította, hogy megnyerje

a maga számára a középosztályt, vagyis a közvéleményt, ezen keresztül megbénítsa az egészséges nemzeti érzést és helyébe a német szolgálatban álló nacionalizmust ültesse. Goebbels propagandája a német szociális „vívmányok" ügyes ismertetésével, a diktatúra előnyeinek dícsérgetésével, a német militarizmus ropogó és csattogó strammságának varázsával és mindenekelőtt az antiszemita propagandával vezette offenziváját a magyar nemzet szabadsága ellen. A magyar antiszemiták alkották azt az ötödik hadosztályt, amely besúgással, szabotázszsal, bomlasztó propagandával járt a németek kezére és egyengette útjukat. A magyar szellemi életnek, az irodalomnak, az újságírásnak és a tudománynak egyszerre kellett harcolni a nép elnyomása ellen és a nemzet szabadságának megvédelmezéséért.

Tévedés volna azt hinni, hogy a szellemi és a politikai ellenállást élesen el lehet választani egymástól. A *másik* Magyarország politikusai éppen a szellem embereiből kerültek ki. A hivatalos németbarát ország vezetői, egy-két kivétellel, legfeljebb az érettségiző diák szellemi színvonalán álltak, a nyilas idők politikusai pedig határozott szellem-ellenességükkel tűntek ki. Nem ismerték az irodalom, a történelem és a társadalomtudomány alapelemeit, még dicsekedtek is azzal, hogy nem olvasnak könyvet. A *másik* Magyarország politikáját azonban azok csinálták, akik mint írók, újságírók, vagy tudósok benne éltek a szellem világában.

A szellemi és a politikai ellenállás határai tehát elmosódnak. Ha azt vizsgáljuk, miket írt a *másik* Magyarország, szellemi ellenállásról beszélünk, ha pedig azt soroljuk fel, milyen szervezkedéseket hozott létre a nép elnyomói és a német hódítók ellen, akkor politikai ellenállásról beszélünk.

A magyar nép kettős tragédiája.

A két hadművelet a demokrácia és a szabadság ellen, összefolyt, ahogy a világ a háborúhoz közeledett, majd a második világháború alatt a kettős offenziva végkép egyesült. Németbarát, demokrata ellenes és antiszovjet propaganda összekeveredett a soviniszta és a reviziós jelszavakkal és a munkásellenes, parasztellenes politikával. Ez a huszonöt éves, felülről szervezett népbutítás olyan közvéleményt alakított ki, amely könnyű prédája lett a német imperializmusnak. A háború alatt a *másik* Magyarország már teljesen a föld alá szorult. Legjobb fiai börtönökben sínylődtek, munkatáborokban haltak éhen, német pribékek sortüze, vagy a magyar nyilasok akasztófája vetett véget életüknek. És ezzel a gondolatmenettel érkeztünk el a mai magyar helyzet, a demokratikus Magyarország igazságkeresésének egyik alaptételéhez, amelyet így lehet megfogalmazni:

A magyar nép legszélesebb rétegeiben kettős tragédiát szenvedett át: a világ szemében „elnyomó, németbérenc, csatlós néppé" süllyedt, ugyanakkor maga is a németek és magyarországi követőik *áldozata* volt.

Ellenállás az újságírásban.

A szűkebben vett szellemi ellenállás leghatározottabban az újságírás terén figyelhető meg. Le kell szögezni, hogy egészen a német megszállásig Magyarországon több volt a baloldali, németellenes lap, mint a jobboldali, németbarát. A németellenes lapok a hitlerizmus uralomra jutásától kezdve tiltakoztak a náci eszmék ellen és óvták a magyar népet, a háború kitörésétől kezdve pedig a cenzura ellenére is megtalálták a módot, hogy közöljék véleményüket az olvasóval. Mi sem jellemzőbb a magyar művelt közönség németellenes magatartására, minthogy éppen a német terjeszkedés tetőpontján indult meg a legkitűnőbben szerkesztett és leghatározottabban németellenes polgári napilap, a Magyar Nemzet. Főszerkesztője, Pethő Sándor hétről-hétre megrázó erejű vezércikkekben hadakozott a német szellemi, politikai és gazdasági terjeszkedés ellen, úgyhogy 1940-ben a németek követelésére meg is kellett válnia lapjától.

Nem eléggé méltányolt tény, hogy a volt tengelyhatalmak országai közül Magyarország volt az egyetlen, amely nem tiltotta be a Szociáldemokrata Pártot és a szociáldemokrata sajtót. A Szociáldemokrata Párt lapja, a Népszava, Szakasits Árpád, Mónus Illés és Millok Sándor szerkesztésében 1944. március 19-ig megjelent és éppen ez a lap lett a politikai ellenállás magva, éppen a Népszava hasábjain alakult ki a demokratikus pártoknak az az összefogása, amely a mai magyar koaliciónak az alapja. Erről a politikai ellenállás kapcsán részletesebben szó lesz. Fontos, tudományos felvilágosító munkát végzett a párt folyóirata, a „Szocializmus" a később mártirhalált halt Mónus Illés szerkesztésében.

A polgári lapok közül a már említett Magyar Nemzeten kívül az Esti Kurir, az Ujság, a 8 Órai Ujság és elnémításáig a Pesti Napló volt részese a szellemi ellenállásnak. A hetilapok közül meg kell említeni a harcos Reggel-t és a haladó katolikusok lapjait, a Korunk Szavát és a Jelenkort. A nem kollaboráló katolicizmus vezető publicistája, Katona Jenő a „Magyar hitleristák" című röpiratában már 1938-ban megmutatta Imrédyék és Szálasiék valódi arcát.

A Magyar Ellenállási Mozgalom vezére és későbbi legnagyobb vértanuja, Bajcsy-Zsilinszky Endre, egy aránylag kis publicitásu lapban, a Szabadságban írta lángoló vezércikkeit.

Rendkívüli hatásuak voltak legnagyobb történettudósunknak, Szekfü Gyulának, Magyarország jelenlegi moszkvai követének cikkei a Magyar Szemlében és a Magyar Nemzetben. A németek által meggyilkolt Balogh József egy francia nyelvü havi folyóiratban, a Nouvelle Revue de Hongrieban és angol testvérlapjában, a negyedéves Hungarian Quarterlyben tartotta fenn a magyarság nyugateurópai kapcsolatait és igyekezett a *másik* Magarország arcát a háború tűzfüggönyén keresztül is megmutatni a demokratikus világnak.

Az irodalom, még pedig a szorosabban vett szépirodalom inkább azzal a nagy tagadással tünt ki, amellyel szembefordult minden fasiszta eszmével és azzal a mohó szabadságvággyal, amely e korszak valamennyi számottevő írójának, költőjének jóformán minden mondatából kicsendül. A modern magyar irodalom négy legnagyobb alakja — hogy csak az időközben meghaltakat említsem — Babits Mihály, József Attila, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső, vérmérsékletük szerint más és más módon írtak a német veszély ellen és az ember szabadságjogaiért. Szabó Dezső volt a legharciasabb. Az ő egész életműve egyetlen nagy kiáltás a germán imperializmus ellen. Egyik művének címe is ez: „Segítség!" Ebben már a hitlerizmus uralomra jutása előtt mutat rá a német terjeszkedés ezer útjára. Közvetlenül a háború kitörése előtt, 1939 nyarán ezt írta: „Világos, ha a német erő rászabadul Keleteurópára: a magyarság védtelen eszköze lesz a német imperializmusnak". (Szabó Dezső: Az egész látóhatár, 226. lap.)

József Attila, a magyar proletariátus nagy költője már a háború alatt írja sorait, amelyet szájról-szájra ad az egész ország:

Adj emberséget az embernek,
adj magyarságot a magyarnak,
hogy mi ne legyünk német gyarmat.

Amikor a cenzura marka szorosabbra fogta a magyar sajtót, akkor újságcikkekben ennek a strófának csak első két sorát írták le, a többit az olvasó ökölbe szorult kézzel úgyis hozzáolvasta. József Attila volt az is, aki költészetében hangot adott a dunai népek testvériségének és megmutatta vateszi szavakkal a jövő együttműködés útját.

Móricz Zsigmond életének főműve, az „Erdély" éppen abban az időpontban jelent meg, amikor a ma-

gyarságnak legnagyobb szüksége volt a Bethlen Gábor-i politika leckéjére.

Babits Mihály halálos ágyán írta nagyszerü költeményét Jónásról és a cethalról, ezt az örökkévaló példázatot az elnyomásban is szabadon szárnyaló emberi lélekről. De az az író, akinek évtizedeken keresztül az elefántcsonttorony volt az ideálja, az ellenállás éveiben nem egy cikkben harcos tollal is kiállt a szabadságért és a torz német nacionalizmus ellen a tiszta és nemes hazafiasságért.

A tudomány védekezése.

A magyar tudomány is természetesen elsősorban a publicisztikán keresztül tudott belekapcsolódni az ellenállásba. Bármely tudományág szakfolyóiratát lapozzuk is át — írja e korszak szellemi életének vizsgálója, Kósa János, — a folyóiratok évfolyamai telve vannak a német nemzeti szocialista tudomány ellen folytatott vitával, támadással. Ha például a Magyar Szemle 1942-es évfolyamát lapozzuk át — tehát annak az évnek a számait, amikor a német hatalom a tetőpontján látszott állani — a 12 számban *két* cikk foglalkozik a német megszállás alatt élő Franciaország borzalmas szenvedéseivel. Továbbá Jánosi József a pápa karácsonyi szózatával kapcsolatban a teológia szemszögéből veszi bírálat alá a fasizmus elveit; Egyed István két tanulmánya a parlamentárizmus mellett és a rendeleti kormányzás ellen száll síkra; Török Pál a fasiszta történetírás hibáira mutat rá; Vándor Gyula a horvát usztasa nevelés ellen írt; Szász Frigyes az erdélyi szászokat, a németség eme keleti előretolt egységeit ismerteti kritikus cikkben: alig van tehát szám, amely a fasiszta rendszer valamilyen jelentkezési formáját szóvá ne tenné és a tudomány módszereivel rá ne mutatna annak veszélyeire.

A számos németellenes és demokratikus cikk felsorolása itt lehetetlenség, de rá szeretnék mutatni a magyar szellemi élet két nagy alakjára, akik munkásságukkal és példaadásukkal az ellenállás legelső sorába tartoznak. Az egyik Bartók Béla, aki nem bírta el az elnyomás érzését és önként Amerikába távozott, hogy ott művészetével és személyiségének lenyügöző erejével hirdesse: van egy *másik* Magyarország is, a másik Szent-Györgyi Albert, a Nobel-díjas kémikus. Bartók távozása előtt egy nagy tanulmányában (Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje) szintén azt mutatja, hogy a magyarság hagyományaiban, alkatában, ösztöneiben németellenes.

„A közvetlen szomszédos németségnek — írja — az ausztriai és stájer németeknek népzenéje és a mienk között, úgy látszik, semmiféle kapcsolat nincs és nem is volt. Ez nagyon figyelemreméltó körülmény, főleg ha tekintetbe vesszük, hogy például a csehek népzenéje mekkora német hatást mutat, a szlovének népzenéje meg a szó szoros értelmében teljesen elnémetesedett. Mi lehet az oka annak, hogy a német népzene a cseh területet részben, a szlovént teljesen meghódította, a magyart viszont egyáltalán nem?" — kérdi Bartók és e kérdésben benne van a felelet.

Szent-Györgyi Albert, a magyarságnak ez a büszkesége, a jobboldali elemeknek valóságos bête noirejává vált, harcos és feltűnő németellenes és demokratikus kiállásaival. A német megszállás idején bujdosnia kellett, ekkor a tudós professzor politikai szervezővé vált, aktív ellenállási kört szervezett maga körül és ő vállalkozott arra, hogy Bajcsy-Zsilinszky Endre híres levelét 1944 novemberében elvigye Molotovhoz. Ezt a levelet később teljes szövegében ismertetjük.

II. POLITIKAI ÉS KATONAI ELLENÁLLÁS.

A magyar politikai ellenállást időben két részre lehet osztani. Az első rész a német megszállás napjáig, 1944. március 19-ig tart, a második pedig a március 19-től a felszabadításig terjedő időszakot öleli fel.

A *másik* Magyarország szabadságharca politikai síkon már 1919-ben megkezdődött. A magyar demokratikus erők állandó harcban álltak a Horthy-féle ellenforradalommal. Bethlen, Gömbös, Darányi, Bárdossy, Imrédy, a német-olasz orientációt hirdették, ezzel szemben a magyar baloldal és a magyar emigráció a nagy nyugati és keleti demokráciák felé sürgetett pozitiv külpolitikát. A nyilt választáson csendőrszuronnyal beválasztott jobboldali többség ellen az aránylag csekély számú demokratikus ellenzék még így is el tudta érni, hogy Magyarország a nagy német nyomás ellenére sem lépett háborúba 1941-ig. Még a jobboldali és konzervativ Teleki Pál sem volt hajlandó engedni a német követeléseknek és Bárdossy csak az ő öngyilkossága után, a parlament megkerülésével mert hadat üzenni a németellenes hatalmaknak.

A szorosabban vett ellenállást az illegalitásba szorított kommunisták, a hallatlanul nehéz körülmények között legalitásban maradó szociáldemokraták és a fiatal parasztokból és értelmiségiekből álló Márciusi Front (ma Nemzeti Parasztpárt) folytatta. Jellemző, hogy a demokratikus Magyarország számottevő politikusai, írói,

újságírói között jóformán egy sincs, aki ne szenvedett volna letartóztatást és rövidebb-hosszabb börtönbüntetést, akit egyszer-kétszer meg ne vertek voln a a csendőrök, Horthy vagy Szálasi detektívjei, vagy pedig maguk az SS legények.

A szűkebben vett ellenállás története az osztrák Anschlussig nyúlik vissza. Az évszázados német ellenség közvetlenül Magyarország közelébe került és európai viszonylatban is súlyos katonai erejével végzetesen fenyegette az ország szabadságát. Ettől az időponttól kezdve az ellenzéki pártok, elsősorban a Független Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt, alkotmányos úton, a parlamentben hívták fel a német veszélyre a figyelmet és megpróbáltak az országnak helyes politikai irányvonalat adni.

A függetlenségi mozgalom.

A német győzelmek idején, a legnagyobb veszedelmek óráiban kezdődött a magyar ellenállási front kikristályosodása. Ez a nemzeti ellenállási mozgalom Rákóczi, Kossuth, Károlyi Mihály példája nyomán elsősorban függetlenségi harc volt a magyarság megmentéséért a németek és csatlósaik ellen. Az első cél ez volt: Magyarországnak ki kell válnia a háborúból. E cél érdekében az ország összes németellenes erőit össze kellett fogni.

1941 nyarán a Népszava, a Szociáldemokrata Párt lapja felvetette a munkásság, parasztság és a haladó értelmiség összefogásának gondolatát. E gondolatot magáévá tette a Független Kisgazdapárt is és támogatta az illegális kommunista párt vezetése alatt álló úgynevezett „Békepárt". Mivel a németbarát többségü parlament nem volt megfelelő hely erre a nemzeti szabadságharcra, a demokratikus elemek más megoldást kerestek. Magához a néphez fordultak, tüntetéseket, felvonulásokat szerveztek.

Az első nagyobb tüntetés 1941 november 1-én sikerült. Munkások, diákok, haladó értelmiségiek nagy csoportja megkoszoruzta Kossuth Lajos sírját. Nem maga a koszorú letétele volt természetesen a lényeg, hanem az, hogy a politikai rendőrség terrorja ellenére nagy tömegben mertek összegyülni és felvonulni a baloldali gondolkozású emberek.

A Történelmi Emlékbizottság.

Néhány hét mulva, 1941 karácsonyán megjelent a Népszava karácsonyi száma, amely később valóságos fogalommá vált. Ebben a számban minden jelentősebb németellenes politikus és író megszólalt. Kezdett kibontakozni a Magyar Népfront. A jobboldali sajtó koncentrált támadással és denunciálással felelt a Népszava karácsonyi számára, de a megmozdulást elfojtani nem tudták. 1942 elején megalakult a „Történelmi Emlékbizottság". E mögé az ártatlan név mögé rejtették a magyar ellenállás vezetői a Népfront gondolatát. A bizottság felhívást bocsátott ki, amelyben a magyar nemzeti hagyományok ápolására szólította fel a közvéleményt. A célzás félreérthetetlen volt: a magyar nemzeti hagyományok mindenkor Rákóczit, Kossuthot, Petőfit jelentették. A felhívás aláírói szinte valamenyien a demokratikus Magyarország vezető politikusai. Ilyen neveket olvashatunk: Tildy Zoltán, Nagy Ferenc, Szakasits Árpád, Varga Béla, Veres Péter, Kovács Imre, Kállay Gyula. Itt szerepel természetesen a mártir Bajcsy-Zsilinszky Endre is.

Az Emlékbizottság először 1942 március 15-én lépett akcióba. A magyar szabadság ünnepén a Petőfi-szobor megkoszoruzására hívta fel Budapest népét. Az erős rendőri ellenőrzés ellenére tízezernél többen vettek részt a felvonuláson, és most már nyiltan németellenes és háborúellenes jelszavakat kiáltoztak. A rendőrség 150 embert letartóztatott és a szokásos módszerekkel szörnyen megkínzott.

A baloldali pártok együttműködése.

Az ellenállási front belső kiépítése tovább folytatódott. Megindultak a tárgyalások a Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt között. A két párt vezetői, elsősorban Tildy Zoltán és Szakasits Árpád ezek után állandó érintkezésben maradtak és ez az egyre szorosabb szövetség a német megszállás alatt az illegalitásban is kiállta a próbát. Ugyanakkor a két munkáspárt vezetői is felvették egymással a kapcsolatot és 1944 nyarára már valamennyi antifasiszta párt együtt működött.

Jobboldali terror.

Ugyanebben az időben a semleges országokon keresztül a németellenes front érintkezést talált a szövetségesekkel. Kállay Miklós hintapolitikája bizonyos mértékig kedvezett a külföldi kapcsolatok kiépítésének. Így jutott ki például Bernbe Bajcsy-Zsilinszky Endre háború-ellenes memoranduma és világszerte felhívta a figyelmet a demokratikus magyar erők létezésére és küzdelmeire. Befelé a szervezkedés eljutott a direkt akcióig. Néhány hadianyaggyárban szabotázs sorozatok fordultak elő. A Népszavában és a Magyar Nemzetben egészen félreérthetetlenül németellenes cikkek jelentek meg. Erre működésbe lépett a német nyomás, amelyet a magyar fasiszták egyébként kértek is. Elsősorban a munkásmozgalom legfontosabb embereire, a szakszervezeti vezetőkre és az üzemi bizalmi férfiakra csaptak le. 1942 tavaszán és nyarán a munkásmozgalom sokszáz tagját büntető századokba sorozták és embertelen körülmények között Ukrajnába küldték. A századparancsnokok azt a félreérthetlen utasítást kapták, hogy legénységükből lehetőleg egy se kerüljön haza.

A behívásokkal párhuzamosan a katonai nyomozók százával tartóztatták le a baloldali mozgalmakban résztvevő politikusokat és újságírókat. A hírhedt Margitkörúton — az ország legnagyobb katonai fogházában,

ahová a Horthy- és a Szálasi-rendszer a demokratikus hazafiakat záratta és megkínoztatta, — gumibottal, villanyozó géppel, fejre húzott tormás zsákkal vallatták őket. A katonai nyomozók mindenáron bizonyítékokat akartak produkálni a függetlenségi mozgalom valamenynyi tagja ellen. Ez a brutális mesterkedés nem sikerült. Sok magyar hazafit súlyos börtönbüntetésre ítéltek, Schönherz Zoltánt, a Kommunista Párt egyik vezetőjét kivégezték, de a németellenes mozgalmat nem tudták elfojtani.

1944 március 15.

Az egyre nyiltabbá váló politikai ellenállás, az egyre leplezetlenebb háborúellenes hangok, Kállayék ügyetlen, de félreérthetetlen tapogatódzásai a szövetséges hatalmaknál arra bírták Hitlert, hogy elhatározza Magyarország megszállását. 1944 március 19-én hajnalban SS csapatok elsőnek a budapesti főkapitányságot, a fővároskörnyéki repülőtereket és — jellemző módon — a Szociáldemokrata Párt székházát szállták meg. Az antiszemita és a soviniszta propaganda ekkorra már megtörte a magyarság gerincét. Szervezett ellenállás a megszállás napján nem tört ki. De nem is törhetett. A magyar hivatalokba és a hadseregbe beültetett német kémek működése következtében a német Gestapo március 19-én kész listával érkezett. A nemzet reménységeit, akik tollukkal, vagy szavukkal hangot mertek adni demokratikus, antifasiszta, németellenes érzelmeiknek, már az első nap összeszedték és tömlöcbe vetették. Ennek ellenére akadnak magyar politikusok, akik vállalják a Quislingek hazaáruló szerepét és kormányt alakítanak Sztójayval az élükön, azzal a Sztójayval, akinek még magyarul sem sikerült megtanulnia és aki tökéletesen átitatódott Berlinben a német áfiumtól. A Sztójay-kormány bemutatkozásképpen lefogat minden magyart, akiben az ellenállás szelleme él, az ellenzéki pártok politikusait elhurcoltatja, a pártokat feloszlatja, azokat a társaságo-

kat, melyekben, a magyar szellemet istápolják, s melyek kereteit a magyar ellenállás megszervezésére használják fel, betiltja, vezetőit börtönbe veti. A Gestapo beszimatol minden lakásba, jelen van minden vállalatban és magyar egyenruhában járkál a tisztikar és a csapatok között. A magyar lélek halk tiltakozása elég ahhoz, hogy a Gestapo kínzókamráiba kerüljön valaki. Bajcsy-Zsilinszky Endre, aki a lakására behatoló német katonákat pisztolylövésekkel fogadta, több sebből vérezve a Gestapo börtönében sinylődik.

Röpcédulák és illegális újságok.

E rendkívül súlyos helyzetben a magyar ellenállást két részre lehet osztani:

1. kisebb aktiv csoportok egymástól független működésére és
2. az egész nemzet minden németellenes, antifasiszta, demokratikus erejét egybefoglaló szervezkedésekre.

Már március végén megjelentek a különböző kisebb ellenállási csoportok röpcédulái és illegális újságjai. A röplapok tájékoztatták a közvéleményt a valódi háborús helyzetről és a német megszállók gaztetteiről. Az 1944 március 19. után még megjelenő újságok ugyanis teljesen a németek és azok bérencei kezébe kerültek. A földalatti lapokból szerzett a közvélemény tudomást a Vörös Hadsereg nagyszerű előnyomulásáról, különösen azután, hogy a Kárpátok vonalát áttörték. Ezek a röpcédulák tájékoztatták az olvasókat arról, mi történik a Magyarországról deportált zsidókkal, milyen értékeket rabolnak el a németek Magyarországtól, s hogyan lehet németellenes akciókat szervezni.

A fontosabb illegális lapok voltak: a Szabad Nép (a Magyar Kommunista Párt lapja), a Béke és Szabadság (a Béke Pártnak, a Kommunista Párt fedőszervének lapja), az Ellenállás (az értelmiségi-munkás összefogás lapja), a Szabad Magyar Szó, Szabad Élet, Magyar Élet, Szabadságharc és Diákegység című lapok. Az ellenállási mozgalomnak két újságíró vértanuja volt: Rózsa Ferenc, az illegális „Szabad Nép" és Koroda Péter, az illegális „Szabadságharc" szerkesztői.

„Kiáltvány a magyar nemzethez."

Már 1944 március 19-én, a megszállás napján az utcán és postán terjeszti a Béke Párt „Kiáltványát a magyar nemzethez".

„Kossuth halálának évfordulóján — kezdi a kiáltvány — újból gyászba borult az ország. A német megszállta hazánkat. Történelmünk legválságosabb napjait éljük. A közös magyar sorsban egymásra kell találnunk, mert csak az egységes nemzet szabadságharca mentheti meg a hazát. Emeljük magasra a nemzeti ellenállás lobogóját. Katonák! Harcoljatok az országunkat hátba támadó német árulók ellen. Ne szolgáltassátok ki fegyvereiteket és laktanyáitokat a fasiszta ellenségnek! Fegyverrel álljatok a szabadságért küzdő nemzet élére! Munkások! szüntessétek be a munkát. Rongáljátok meg a gépeket."

A Béke Párt (Kommunista Párt) „Béke és Szabadság" című földalatti lapja már március végén megvilágította a magyar tömegek előtt a Sztójay-kormány katasztrófális politikáját.

„A végső döntés órája közeleg nemzetünk számára is — írja a lap vezércikke. — Bármelyik nap megindulhat a Szovjet támadása a Kárpátokon át. Létünk, egész jövőnk attól függ, hogy mint barát, vagy mint ellenség kerülünk-e szembe a Vörös Hadsereggel. Azzal a Vörös Hadsereggel, mely a vele szembenálló haderőt a Kárpátoknál éppoly gyorsasággal fogja szétzúzni, mint a németek egész addigi frontját. Ha ez a támadás megindul, a Vörös Hadsereg néhány hét alatt Budapesten lehet. Ezért a fejvesztett pánik és puccskísérletek hazai fasisztáink soraiban. Érzik a vesztüket, egyben azonban egyetértenek: mind készek honvédeink százezreit, egész népünket ágyútölteléknek a Vörös Hadsereg elé dobni.

Készek országunkat hadszintérré feláldozni, hogy Hitler zsarnokságát és a maguk terror uralmát néhány héttel még meghosszabbítsák. A fasiszta hazaárulóknak ezt a tervét, országunk szörnyű pusztulását meg kell akadályoznunk. Csatlakoznunk kell a szövetségesek és a Vörös Hadsereg felszabadító harcához. El kell pusztítanunk a németbérencek bandáját, ki kell kergetnünk a német megszállókat.“

Gyógyszer és felszerelés Titónak.

Az egymástól független ellenállási csoportok röplapok kiadásán kívül katonaszöktetéssel, zsidómentéssel és szabotázs cselekményekkel foglalkoztak. Egy csoport dr. Debrőczi Tibor (jelenleg a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetének titkára) és Boldizsár Iván (jelenleg az Új Magyarország főszerkesztője) vezetésével állandó összeköttetést tartott fenn Tito marsall jugoszláv partizán mozgalmával. Csempész utakon hetenkint kétszer egy-egy teherautó rakomány kötszert, gyógyszert, esőköpenyt, csizmát, zseblámpát, rádiófelszerelést juttatott el Szlovéniába egy olyan partizáncsoporthoz, amely a front alakulása következtében el volt zárva a főerőktől. Ugyanez a csoport adta ki az „Ellenállás“ című, hetenkint kétszer megjelenő lapot is, amely több kisebb csoport közös orgánuma volt.

Szabotázs-cselekmények.

Az antiszemita törvények behozása után egy-egy ilyen ellenállási csoportnál valóságos hamispapír-gyárak alakultak. Ezek többezer zsidót láttak el hamis papírral. Szálasi hatalomra jutása után az általános mozgósítás elrendelésekor hamis katonai iratokkal, szabadságlevelekkel, nyilt parancsokkal látták el a baloldali pártok tagjait és általában azokat a demokratikusan gondokozó férfiakat, akik nem akartak a németek oldalán harcolni.

A szabotázs-cselekmények közül a legfontosabbak: felrobbantották a csepeli Weiss Manfréd-ipartelep magnéziumgyárát, a nagytétényi lőporraktár egy telepét, többször robbantottak a győri, salgótarjáni és diósgyőri ipartelepeken. A később megalakuló Magyar Front ezeket az ellenállási csoportokat használta fel a kiürítési szabotálás megszervezésére. Így vált lehetővé, hogy számos magyar gyár Magyarországon maradhasson és sok esetben meghiusult a németek és a nyilasok kiürítési terve.

Megalakul a Magyar Front.

Az egész nemzet antifasiszta erőit összefoglaló szervezkedés 1944 májusában kezdődött. A magyar demokraták ekkor már nem elégedtek meg röpcédulázással, fenyegetőzéssel, nem volt elegendő a tömegek felvilágosítása és harcba szólítása. Ezért a Béke Párt (Kommunista Párt) az ugyancsak illegalitásba kényszerített Független Kisgazdapárttal, a Szociáldemokrata Párttal és a Nemzeti Parasztpárttal megteremtette a szervezett politikai együttműködést. Tildy Zoltán, Szakasits Árpád, Rajk László, Kállai Gyula, Dessewffy Gyula, Markos György, Kovács Imre és párthíveik tanácskozása nyomán megalakult a magyar szabadságharc egységes szerve, a demokratikus pártokat magában foglaló Magyar Front. Ezzel tulajdonképpen a felszabadulás utáni koalició magját vetette el a négy párt.

A Magyar Front új szabadságharcra szólít fel.

A Magyar Front megalakulását kiáltványban közölték a magyar néppel. A kiáltvány új szabadságharcra, valóságos népháborúra szólítja fel a nemzetet.

„Nem nézhetjük tétlenül, — hangzik a kiáltvány bevezetője — hogyan sodor bennünket végső romlásba a német nyomán néhány elvetemült kalandor és megvásárolt renegát. Nem tűrhetjük, hogy Magyarország

az eljövendő béketárgyalásoknál a népek szégyenpadjára kerüljön. Az idő sürget. Néhány hetünk, legfeljebb hónapunk van arra, hogy együtt harcoljunk a szabadságunkért a jugoszláv, lengyel, francia és a többi leigázott néppel.“

A kiáltvány így foglalja össze a Magyar Front programmját: „A német hódítók és cinkosaik kiverése. Béke a szövetségesekkel és a minden ízében demokratikus szabad Magyarország alapjainak lerakása“.

A Magyar Frontnak ez a kiáltványa 1944 júniusában jelent meg. Ezzel kezdődött a demokratikus pártok szervezeti együttműködése. Később a Magyar Front, a Kommunista Párt nyomdájában „Magyar Front“ címmel újságot is jelentetett meg. Itt már katonai akciók megszervezésére is felszólították a hadsereg nemzethű tagjait és a magyar népet.

„A magyar hadsereg — írja a lap — két út előtt áll. Az egyik az, amelyen a hadsereg eddig haladt. Hazug frázisoktól, dőre előítéletektől félrevezetve tovább küzd Hitler vesztett ügyéért. Ez a hadsereg pusztulását és nemzeti érdekeink elárulását jelentené.“

„A másik út: szembefordulni a német megszállókkal és kiverni őket a magyar földről. Ez a választás biztosítja egyedül a független Magyarország és annak zálogaként a hadsereg fennmaradását. Csak így mentesülhetne az ország az ellenséges megszállástól, mert szabadságharcunkban mi is a népek szabadságáért harcolók közösségébe lépünk.“

A föld alatt illegalitásban, állandó halálveszedelmek közepette folynak a Magyar Front tárgyalásai az erők számbavételére és a politikai tisztulás megindítására. A Magyar Front a leghatározottabban állást foglalt a német terror és a Sztójay-kormány csatlós politikája ellen. A Frontba tömörült pártok a lapon keresztül figyelmeztették a magyarországi fegyházak, börtönök, fogházak igazgatóit, tisztviselői karát és karhatalmi szervezetének tagjait, a rendőrség és csendőrség tisztjeit, altisztjeit és legénységét, a rendőrségi és katonai

nyomozótestület tagjait, a katonai büntető századok parancsnokait és keretlegénységét, hogy testületileg és személy szerint is felelősséggel tartoznak a politikai foglyok, vagy a túszként elhurcolt hozzátartozóik életéért és testi épségéért. Figyelmeztették ezeket a szerveket és azoknak tagjait, hogy a felelősség alól nem mentesíti őket a parancsra, vagy az utasításra való hivatkozás.

„Egy szem búzát se a német rablóknak.“

A Magyar Front politikájának első parancsa az volt: nehezíteni a német hadi gépezet működését. Ezért 1944 nyarán elfogadta a kommunisták 1943-as jelszavát: „Egy szem búzát se a német rablóknak“. A Magyar Front határozott hangon felszólította a magyar gazdatársadalmat a beszolgáltatás megtagadására.

A szövetségesek franciaországi partraszállása után a Magyar Front röpcédulákon szólította fel a magyar népet, hogy még a hitleri Németország összeomlása előtt forduljon szembe a fasisztákkal.

— Csak ezzel a szembefordulással biztosíthatjuk — írta a Magyar Front, — hogy a békeszerződéskor „új Trianon“ helyett méltó helyet kapjunk a szabad nemzetek körében. Mindnyájan sorakozzatok fel — írta a röpcédula — a nemzeti ellenállás mozgalma mögé. Sztrájkoljatok és szabotáljatok! Ne menjetek a hadiüzemekbe! Ne termeljetek, ne szállítsatok a németeknek! Rongáljátok a haditermelést és a közlekedést! Ne szolgáltassátok be terményeiteket! Akadályozzátok meg a német-bérenc kormány rendeleteinek végrehajtását!

Megkezdődik a fegyveres szervezkedés.

A Magyar Front 1944 júliusában kezdi a fegyveres szervezkedést. Megalakul a katonai csoport, melynek vezetője Pálffy György, akkori vezérkari százados, ma ezredes és Sólyom László, akkor szolgálaton kívüli ve-

zérkari százados, a felszabadulás után egy évig rendőr altábornagy, budapesti főkapitány. A Magyar Front 1944 júliusában és augusztusában 20—25 röpcédulával fordult a honvédség tisztjeihez, altisztjeihez és legénységéhez. Felszólította őket, hogy támogassák az ellenállási mozgalmat, juttassák az antifasisztákat fegyverhez, lőszerhez, robbanóanyaghoz és egyenruhához.

— A további várakozásnak minden napja gyilkos merénylet a nemzet ellen — írta az egyik röpirat —, amelyért a bűnösöknek felelniök kell. Válasszatok: a háborús bűnösök padjára, vagy mint a nemzet megmentői, a történelem lapjaira akartok-e kerülni?

A felszólítások nem maradtak hatás nélkül. Egyre több a katonaszökevény, egyre több tiszt állt át egész csapatával az oroszokhoz, egyre többen keresik az érintkezést a Magyar Front katonai vonalával.

1944 szeptember.

1944 szeptemberében két fontos mozzanat történt a magyar ellenállás vonalán. Az egyik: újból megalakult a Magyar Kommunista Párt. A másik: megbukott a Sztójay-kormány és helyébe a mérsékeltebb Lakatos-kormány került.

A Magyar Kommunista Párt újbóli megalakulása nagy lépéssel vitte előre a magyar ellenállás ügyét. A két munkáspárt, a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt vezetősége között nyomban megindultak a tárgyalások a munkásegység és a szoros politikai együttműködés érdekében. A tárgyalások eredményeként 1944 október 10-én megkötötték a két párt együttműködési paktumát. Ez a paktum a Magyar Front nagy megerősödését jelentette. A két párt kimondta, hogy megtartja szervezeti és politikai önállóságát, de minden fontos politikai kérdésben a legszorosabban együttműködik. Ennek előmozdítására összekötő bizottság létesült. Ugyanakkor átszervezték a Magyar Frontot is, ekkor alakult meg a Magyar Front intézőbizottsága.

A Magyar Front két memoranduma a kormányzóhoz.

A Sztójay-kormány bukása összefügg a Magyar Front működésével. Ahogy a háború közeledett az ország határaihoz, bizonyos változás történt Horthy magatartásában. A finnek, a románok és a bolgárok kiugrása siettette ezt a folyamatot. A Magyar Front három memorandumot juttatott el az államfőhöz. Az első memorandumban a háborúból való azonnali kilépést, a politikai foglyok szabadonbocsátását, a német haderők lefegyverzését és a németek elleni hadüzenetet követelték. E memorandum egyik eredménye volt Sztójay leváltása. Ugyanakkor a kormányzó háromtagú fegyverszüneti bizottságot küldött Moszkvába.

A második két memorandumot szeptember végén, illetve október elején juttatták el a kormányzóhoz. A memorandumokat a Magyar Front intézőbizottságának illegalitásban élő tagjai teljes névvel alá is írták. A két memorandumban kifejtették, hogy a háború folytatása gyilkosság a nemzet ellen. A kormányzó és a hadsereg számára megvan a menekülés útja, ha egyesülnek a magyar néppel és kiűzik a német rablókat. Az együttműködés előfeltételeként a Magyar Front követelte a politikai foglyok azonnali szabadonbocsátását, az egyes hadseregcsoportok élére megbízható nemzeti érzésű tisztek kinevezését, a Szálasi-féle nyilas mozgalom vezetőinek azonnali letartóztatását, a munkásság üzemi bizottságainak és szakszervezeteinek tolerálását, és a fontosabb középületeknek (posta, telefon, rádió, Nemzeti Bank, stb.) megbízható magyar katonasággal való védelmét.

A memorandum ezután történelmi fontosságú kijelentéseket tesz: kifejezi, hogy múlhatatlanul szükség van a demokratikus pártok tagjaiból alakuló nemzeti kormányra, amely kimondja a németekkel való szakítást, hadat üzen Németországnak és a Vörös Hadsereg oldalán részt vesz Magyarország felszabadításában.

Horthy a memorandumok hatására fogadta Tildy Zoltánt és Szakasits Árpádot, azonban csak halogató

és kitérő válaszokat adott. Horthy úgy akart a németekkel szakítani, hogy ugyanekkor nem tesz eleget a demokratikus pártok kívánságainak. Az október 15-iki kormányzói fegyverletétel sikertelensége nem kis részben azon múlott, hogy a kormányzó közvetlenül a fegyverletétel bejelentése előtt nem tárgyalt a Magyar Front vezetőivel, hanem csak saját ítéletére és környezetének tanácsaira támaszkodott.

1944 október 15.

Így érkezett el 1944 október 15, a magyarság legsötétebb gyásznapja. A fegyverletétel hírére a szabadság lehellete szállt végig az országon. A magyar honvédek lelkesedéssel fogadták a lehetőséget, hogy bebizonyítsák: valóban nemzeti hadsereg tagjai s a nemzeti célok érdekében minden veszteség árán felveszik a küzdelmet. Azonban a hatalmat a Szálasi puccs előkészítésében résztvevő, majdnem kizárólag német származású vezérkari tisztek ragadják magukhoz, kezükbe kerítik a rádiót és hamis paranccsal a harc további folytatását rendelik el.

Még október 15-én megjelenik a Magyar Kommunista Párt röpcédulája, amelyben a munkásságot általános sztrájkra és felkelésre szólítja fel.

Sajnos, az október 15-i fegyverletétel nem volt kellőképpen előkészítve. Horthy kormányzó a demokratikus szervekkel való előzetes megbeszélés nélkül olvastatta fel szózatát a rádióban, sőt a honvédség németellenes egységeit is elmulasztotta értesíteni. Budapesten magyar katonaság nem volt, a németek viszont jóelőre három páncélos hadosztállyal vették körül a várost. Néhány órával a fegyverszüneti szózat elhangzása után már tigris-tankok szállták meg a főváros fontosabb helyeit és másnap hajnalra elfogták a kormányzót is.

A nagy történelmi pillanat, a nagy történelmi lehetőség elmult. A Szálasi-terror első napjaiban a Magyar Front szálai szétzilálódtak. A bujdosó vezetők és

párthíveik új búvóhelyet kerestek. Az ellenállás szelleme egyre erősödött az országban. Október 29-én az „Ellenállás" című földalatti lapban Tyukody Pétertől „Az ország jeladásra vár" címmel a következő cikk jelenik meg:

„Számos helyőrség és egyéb katonai alakulat mindmáig megtagadta a felesküvést Szálasinak. Megbízható értesüléseink vannak arról, hogy Oszlányi tábornok Pécsett lefogatta a nyilasokat, a kecskeméti és a győri helyőrség, meg a pesti Ludovika még nem esküdött fel. Aszódon a legénység egy Pestről odaküldött nyilas hadnagyot agyonvert."

„Az október 21-iki általános behívási parancsnak senki sem tett eleget. Fiatal munkások, egyetemi hallgatók elhatározták, hogy együtt maradnak és csinálnak valamit. Az ország jeladásra vár. Magyarok! Munkások! Értelmiségiek! Akadályozzuk meg Budapest sztalingrádosítását. Keressük meg egymással az érintkezést. Vegyük fel a kapcsolatot az ellenálló katonai alakulatokkal. Alakítsuk meg a magyar maquist! Védjük meg hidainkat, közműveinket, házainkat a német pusztítás elől! Védjük meg asszonyainkat és gyermekeinket. Védjük meg mi az országot!"

A Magyar Kommunista Párt „Nyilt levélben" fegyveres felkelésre szólítja fel az ország lakosságát.

„A legdöntőbb és legsürgősebb feladat — írja a nyilt levél — a munkásság és a honvédség közös harci frontjának kiépítése. A legnagyobb és a legsürgősebb feladat a honvédség és a munkásság együttműködésének alapján a fegyveres nemzeti ellenállás partizán csapatainak megszervezése. Hogy ez létrejöhessen, a Kommunista Párt kiadta az utasítást, hogy minden munkás azonnal vegye fel az érintkezést bevonult szaktársával és ismerőseivel, s ezeken keresztül nyerjék meg a honvédség legszélesebb rétegeit. Az utasítás az üzemekben, szakszervezetekben elrendelte a munkásság ellenállási bizottságainak megalakítását, továbbá az üzemi munkás

védőrségeknek a megszervezését, amelyeknek feladata az üzemek megvédése."

A „Nyilt levél" felszólította a munkásságot arra is, hogy haladéktalanul kezdjenek hozzá a szabotázsok megszervezéséhez és végrehajtásához, továbbá szakmánként és üzemenként tegyék meg az előkészületeket az általános sztrájk kimondásához.

Megalakul a Magyar Felszabadító Bizottság.

Ebben az időben, október végén és november elején a szétszórtan működő ellenálló csoportok és a négy demokratikus párt új összefogó szervezkedésbe kezdett, amelynek már elhatározott célja volt fegyveres nemzeti felkeléssel kierőszakolni a háború végét, kiűzni a németeket és csatlakozni a szövetségesekhez. A Magyar Front második memorandumának egyik eredménye az volt, hogy a kormányzó október 15-én hajnalban szabadon bocsátott néhány elfogott magyar politikust, köztük Bajcsy-Zsilinszky Endrét, Nagy Ferencet, Antall Józsefet, ifj. Tildy Zoltánt. Bajcsy-Zsilinszky még nem épült fel a március 19-i sebeiből, de egyetlen napot sem pihent, azonnal felvette a szervezés szálait és hatalmas memorandumban kidolgozta a magyarság álláspontját a fasizmussal szemben. Bajcsy-Zsilinszky Endre lett ekkor a magyar ellenállás központi alakja és vezére. Az ő kezében futottak össze a politikai és a katonai szervezkedés szálai. Ekkor alakult meg Bajcsy-Zsilinszky Endre elnökletével a Magyar Felszabadító Bizottság, amelynek tagja volt minden ellenálló csoport. Ennek tagjai voltak elsősorban a Magyar Front négy pártja, rajtuk kívül pedig a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége, amelynek három tagja már szeptember 24-én átszökött Moszkvába fegyverszüneti feltételekért, továbbá a Magyar Március Szövetség, a Szabad Magyar Diákok Egység Frontja, a Szovjetunió Magyarországi Barátainak Egyesülete, az Ellenállás című földalatti lap köre és a Teleki Pál munkaközösség.

A katonai felkelés szervezése.

A Magyar Felszabadító Bizottság katonai vonalának vezetőjéül Bajcsy-Zsilinszky Endre Kiss János altábornagyot szemelte ki. November 4-én érte küldte Kőszegre Makay Miklóst és Kiss János átvette a főparancsnokságot. A katonai ellenállás vezérkari főnöke Nagy Jenő ezredes volt, a tulajdonképpeni szervező és irányító pedig Tartsay Vilmos vezérkari százados. A Kommunista Párt felé Pálffy György tartotta az összeköttetést. Pálffy szervezte meg a kommunisták robbantó csoportjait. Ez a robbantó csoport röpítette a levegőbe Gömbös Gyula szobrát, ez zavarta meg kézigránáttal a nyilasok Városi Színházbeli nagygyűlését, számos német katonát és SS legényt eltett láb alól, német autókat és vasútvonalakat rongált meg. Ez a csoport mentette meg a felrobbantástól az újpesti vasúti híd pilléreit. Farkas Imre műegyetemi tanársegéd és társai egy éjszaka maró anyaggal öntötték le azokat a vezetékeket, amelyek a budapesti Duna-hidak felrobbantását szolgálták.

Tízezer főnyi illegális hadsereg.

A Nemzeti Felszabadító Bizottság katonai tervei november közepén készültek el. A katonákból, katonaszökevényekből, karhatalmi alakulatokból, egyetemi hallgatókból és gyári munkásokból álló szervezet ekkor már több mint tízezer főre rúgott. A felszabadító bizottság azt a reális célt tűzte ki maga elé, hogy Budapestet aránylag érintetlenül juttassa a Vörös Hadsereg kezébe. Erről az időről Kővágó József akkor százados, Kiss János altábornagy akkori szárnysegéde — ma Budapest polgármestere — a következőképpen számol be:

„Az idők felmérhetetlenül nehezek a katonai szervezkedés számára. Felrémlenek bennem ezek az idők, amikor besugóktól rettegve, különböző jelszavak és álnevek zűrzavarában, kávéházakban és lakásokon, a bombázások kö-

vetkeztében bizonytalanná váló közlekedési viszonyok között folytattuk találkozásainkat, hogy az ügyet előbbre vigyük. Fegyverre és lőszerre volt szükség. Robbanóanyagra s robbantási segédeszközökre. Közben a magyar Quisling-kormány Budapest kiürítésére adott parancsot, a már beszervezett csapategységek egy részét elvitték: a beszervezett katonák egy részének el kellett távozniok. Az egyetemi ifjúság, amelynek soraiban szintén voltak beszervezett tagjaink, csapatostul került kiszállításra. A gyárakkal együtt a munkásságot is el akarták vinni. Első feladat volt mindenki számára, hogy sajátmagát valahogy Budapesten meg tudja tartani. Szervezkedésünk napról-napra nehezebbé vált. Az önállóan alakult kisebb csoportok követelték, hogy kapjanak konkrét feladatot, ne pocsékoljuk az időt hiába. Ám az erők felmérése sohasem engedte meg, hogy egy erőteljes akciót lehessen kezdeni."

A katonai felkelés vezérkara elhatározta, hogy megkísérel közös akciót szervezni a Budapestet körülvevő szovjet haderőkkel. Ekkor ugyanis az volt a helyzet, hogy a főváros közvetlen határában a parlament épületétől 11 kilométerre húzódott a front. Az ellenállási mozgalom tehát delegációt akart küldeni Malinovszki marsallhoz, hogy meghatározott napon erőteljes orosz támadás induljon és ugyanekkor ellenálló magyar egységek elfoglalják a rádiót és a fontosabb sztratégiai pontokat, majd kitörnek a városból és felveszik az érintkezést a Vörös Hadsereggel.

A haditerv.

November 18-án Kiss János kiadta a parancsot, hogy a fő útvonalak mentén zavaró tevékenységet kell kezdeni, kisebb csoportokban közlekedő nyilasokat és németeket el kell némítani. A fegyverkezés lassan haladt. Naponta legfeljebb 15—20 embernek sikerült egy-egy pisztolyt vagy puskát szerezni. Makay Miklósnak, a fűzfői robbanóanyaggyár igazgatójának segítségével néhány száz kiló robbanóanyag gyűlt össze. A haditerv szerint a kis ellenálló hadseregnek meg kellett volna rohannia a német megszálló sereg parancsnokságait (az Astoriát, a Royalt, a Ritzet, a Wient és a többi szállót, a svábhegyi Gestapo fészket, a német követséget, a nyilas minisztériumokat és a nyilas házakat). A legnagyobb titokban rohamcsapatokat képeztek ki a postai és a vasúti gócpontok megszállására és hídbiztosításra. E hadmozdulatok befejezése után a magyar katonai egységek folyosót vágtak volna a Soroksári-út mentén Pestszenterzsébet irányába a szovjet csapatokig. A folyosót mindaddig tartani kellett volna, amíg a Vörös Hadsereg beözönlése meg nem kezdődik.

A haditerv részletesen ki volt dolgozva, a Felszabadító Bizottság tisztjei beszervezték a Budapesten és a környéken állomásozó demokratikus honvéd alakulatokat és szakaszonként megszervezték az üzemek munkásságát.

Bajcsy-Zsilinszky Endre levelei Molotovhoz és Malinovszkihoz.

A Felszabadító Bizottság elhatározta, hogy küldöttséget küld Moszkvába Molotov külügyi népbiztoshoz és Malinovszki marsallhoz, a II. Ukrán Front parancsnokához. A küldöttség Bajcsy-Zsilinszky Endre leveleit viszi magával. November 19-én a Nitrochémia rt. Nádor-utcai helyiségében elhatározták, hogy a küldöttség vezetője Szent-Györgyi Albert professzor, a Nobel-díjas tudós lesz, katonai szakértője Radványi Imre őrnagy (jelenleg vezérkari ezredes), orosz tolmácsa és szakértője pedig Pénzes Géza, a Szovjetunió Barátai Magyarországi Egyesületének főtitkára. Bajcsy-Zsilinszky Endre két levelét oroszra Pénzes Géza, franciára Boldizsár Iván fordította. A Magyar Ellenállási Mozgalomnak ez a két legfőbb dokumentuma így hangzik:

A II. Ukrán front Parancsnokának, Malinovszi Marsall őexcellenciájának.

Marsall Úr!

A magyar nemzet demokratikus többségét, pártjait és szervezeteit képviselő Magyar Front és a német leigázók ellen szervezett Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága megbízásából dr. Szent-Györgyi Albert egyetemi tanár vezetése alatt küldöttséget menesztek Moszkvába, melynek tagjai Pénzes Géza akadémiai rk. tanár és Radványi Imre hadmérnök őrnagy, a Szovjetunióval való politikai és katonai összeköttetés és együttműködés előkészítésére.

Nagyon kérem Nagyméltóságodat, hogy szándékainkról a küldöttség irataiból tájékozódni és a küldöttség sürgős útját hathatósan elősegíteni, egyben a küldöttség útján a Felszabadító Bizottság és a II. Ukrán Hadsereg között a közvetlen kapcsolatot is megteremteni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod legőszintébb tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1944 november 19.

Bajcsy-Zsilinszky Endre s. k.
a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának elnöke.

A Molotov külügyi népbiztoshoz írt levél ismerteti a Magyar Frontnak, illetve az ellenállási mozgalomnak kialakulását, az október 15-i fegyverletétel sikertelenségének okait, majd így folytatja:

A Magyar Front a kormányzó személyének kikapcsolásával új elhatározás elé került, mint a nemzet nagy demokratikus többségének képviselője ezekben a válságos időkben. A másik alkotmányos tényezőnek cselekvésből való kiesése folytán maga vette kezébe a Magyar Front, a kormányzói kiáltvány realizálását s ennek érdekében a német megszállók ellen való nemzeti felkelés

megszervezését és vezetését. Megszervezte mindenekelőtt a Magyar Front pártjainak és a legértékesebb pártfölötti felkelő szervezeteknek kiküldötteiből a Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságát. Van szerencsénk mellékelni a Magyar Front és a Felszabadító Bizottság ama tiszteletteljes kívánságát tolmácsolni, hogy mielőbb szoros kapcsolat és együttműködés létesülhessen a Szovjetunióval és a szovjetorosz hadsereggel, hogy így a magyar felkelő erők minél eredményesebben vehessék ki részüket szegény megpróbált hazánk felszabadításában.

E kapcsolat és együttműködés megteremtésére van szerencsénk Nagyméltóságod jóakaratába ajánlani az ezen megbízólevéllel meghatalmazott küldöttséget, melynek vezetője Szent-Györgyi Albert egyetemi tanár, tagjai pedig Pénzes Géza akadémiai rk. tanár, és Radványi Imre hadmérnök őrnagy. A küldöttség feladata: letárgyalni a következő és az azokkal kapcsolatban adódó kéréseinket:

1. Azok a magyar csapatok, melyek megnyitják a frontot a szovjetorosz csapatok előtt, csatlakoznak a szovjetorosz hadsereghez, ne tekintessenek hadifoglyoknak, hanem külön magyar seregtestekbe szervezve, magyar vezetés alatt vehessenek részt a szovjetorosz hadsereg hadműveleti kereteiben a német birodalom ellen való harcokban.

2. Az 1941 óta szovjetorosz fogságba került magyar katonák és volt munkaszolgálatosok a felállítandó magyar felkelő hadseregbe szerveztessenek és így magyar vezetés alatt vehessenek részt hazájuk felszabadításában, valamint a német birodalom ellen való további harcokban.

3. Az így létesítendő magyar felszabadító hadsereg, melynek legfontosabb kiegészítő részét a még fel nem szabadított területeken, főleg Budapesten felállítás alatt álló munkás csapatok alkotnák, általában a partizán harcokra önként vállalkozó magyar lakosság láttassék el sürgősen a szükség szerint megfelelő modern felszereléssel és fegyverzettel.

4. A felszabadított Magyarországon maradjon meg a magyar polgári közigazgatás, beleértve a rendfenntartás szervezeteit is.

5. Építtessék ki a magyar nemzeti felkelés felszabadított és még fel nem szabadított területen küzdő erői között, valamint a szovjetorosz hadseregben a gyakorlati összhang és együttműködés.

Midőn arra kérem Nagyméltóságodat, hogy a Magyar Front és a Felszabadító Bizottság nevében jelentkező küldöttségünket fogadni és a felsorolt, valamint az azokkal együtt adódó egyéb kérdésekben a magyar nemzeti felkelésnek segítő kezet nyujtani méltóztassék, fogadja

Nagyméltóságod legőszintébb tiszteletem nyilvánítását

Budapest, 1944 november 19.

Bajcsy-Zsilinszky Endre s. k.
a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának elnöke.

Letartóztatják a Felszabadító Bizottságot.

Megható az az aggódás, az a hazaszeretet, megrázó az a tiszta demokratikus érzés, amely Bajcsy-Zsilinszky Endre leveleiből kicsendül. Ez a magyarság mély történelmi elégtételt láthat meg abban, hogy a győztes szovjet hatalom szinte pontról pontra megvalósította a kért pontokat — anélkül, hogy ezek a levelek eljutottak volna a címzettekhez. Mert a követség nem tudott elutazni. November 23-án reggel kellett volna a repülőgépnek indulnia — november 22-én este fogták el a nyilas Nemzeti Számonkérő Szék csendőrei az Ellenállási Mozgalom egész vezérkarát. A csendőrök Tartsay Vilmos lakására törtek be. Ott letartóztatták Nagy Jenőt, Makay Miklóst, Almásy Pál alezredest, Balázsy Pál őrnagyot, Révay Kálmán századost, Garay László postaigazgatót, aki a székesfehérvári rádiót állította az

ellenállási mozgalom szolgálatába, Szalai Sándor nyomdászt, aki illegális sajtótermékeket állított elő és Boldizsár Ivánt. Ugyanez nap este elfogták Bajcsy-Zsilinszky Endrét, Kiss Jánost és Kővágó Józsefet is.

Bajcsy-Zsilinszky Endre mártírhalála.

Az elfogottakat a Margit-körúti fogházba vitték. Három hétig verték és kínozták őket, azonban minden elfogott legfeljebb önmaga ellen vallott, az ellenállási mozgalom egyetlen le nem fogott tagjának nevét sem sikerült kicsikarni belőlük. A Margit-körúti törvényszék egy német tiszt és egy nyilas kiküldött jelenlétében törvénysértő módon halálra ítélte Kiss Jánost, Nagy Jenőt és Tartsay Vilmost. Mind a hárman akasztófán fejezték be vértanu életüket. Almásy Pált, Révay Kálmánt és Makay Miklóst szintén halálra ítélték, majd büntetésüket 15 évi fegyházra változtatták át. Bajcsy-Zsilinszky Endrét Sopron-Kőhidán ítélték el és december 24-én, ugyanazon a napon, amikor a Vörös Hadsereg első csapatai benyomultak Budapestre, kivégezték. A többi lefogottnak az ellenállási mozgalomba beszervezett hadbíró tisztek (Varga Jenő, Somóczi Lóránt) segítségével sikerült kiszabadulnia.

Az elítélteket csendőrfedezet mellett Sopron-Kőhidára szállították. Ám a Margit-körúti fogház egyetlen napra sem maradt üres. A vezetők nélkül is működő ellenállási csoportok folytatták a szabotálásokat és a német katonák lelövését. Egy nap lefogták az egyetemi hallgatók ellenállási mozgalmának egész vezetőségét.

A Magyar Diákok Szabadság Frontja magában foglalta valamennyi demokratikus diák szervet. A Szabadság Front tette lehetővé, hogy Szálasiék diákkiürítő parancsa hasztalan maradt. Az egyetemi hallgatók több vértanuval áldoztak az Ellenállási Mozgalomnak.

Ezekben a napokban a Margit-körúti fogházban naponta 8—10 embert végeztek ki az Ellenállási Mozgalomban való részvétel miatt. Ezek között volt Győrffy

György repülő ezredes, aki ellenállt Szálasi nyilasainak. A Nemzeti Felszabadító Bizottság vezető tagjai közül Fisch Emil, Szilágyi Andor, Dalos György és Kálmán Andor fizetett életével a magyar szabadságharcért.

Fegyveres cselekmények Budapest ostroma előtt és alatt.

Kiss Jánosék vértanu halála után a katonai felkelés vezetők nélkül maradt. A csoportok szétszóródtak. Két góc alakult ki, a XIII/1. és a II. karhatalmi zászlóaljak. Ezek nemlétező katonai alakulatok voltak, amelyek hamis iratokkal és pecsétekkel egyenruhához és fegyverekhez jutottak és antifasiszta katonaszökevényeket és fiatal férfiakat szerveztek be. Az egyik karhatalmi zászlóalj Klotild-utcai székhelyén a nyilasok rajtaütöttek és az ellenállási csoport vezetőjét, dr. Stollár Béla újságírót több órás tűzharcban 22 társával együtt megölték.

A megyeri víztorony megmentése.

A XIII/I. karhatalmi zászlóalj főleg Budapest ostroma alatt fejtett ki komoly katonai tevékenységet. A zászlóalj parancsnoka Gidófalvy főhadnagy volt, helyettese pedig Kapocsffy Imre főhadnagy. Körülbelül ezer ember működött a zászlóaljban, a Vilmos-laktanyában. 1945 januárjában a zászlóalj megrohanta a Tatai-úton lévő német tüzérségi állást, elfoglalta az ágyúkat és átadta a Nikolajev százados parancsnoksága alatt közeledő orosz csapatoknak, majd újból visszahúzódott a város német kézen levő részébe. A következő napon Ráday főtörzsőrmester vezetésével, a Tarnai-réten lévő német tüzérségi állást rohanták meg és kézigránát harcban megsemmisítették. Ugyanezen a napon lefegyvereztek és fogságba vetettek egy újpesti nyilas századot, Kollár hadnagy pedig századával a Sportcsarnok kávéházban levő nyilas pártőrséget semmisítette meg.

A következő napon ez az ellenállási zászlóalj fontos hadműveletet hajtott végre: megrohanta a megyeri víztorony német őrségét, lelőtte őket és megakadályozták a víztorony felrobbantását. Ebben a harcban tünt el Gidófalvy főhadnagy, a zászlóalj parancsnoka. A zászlóalj a harcok alatt 50 halottat veszített és 120-an sebesültek meg.

Fegyveres akciók a Ferdinánd-hídon.

Ebből a zászlóaljból vált ki a XIII/3. zászlóalj, amelynek Gyimassy főhadnagy volt a parancsnoka, századparancsnokai pedig Kálmánfy Ferenc zászlós, Szőnyi Szücs András zászlós és a németellenes harcok során hősi halált halt Bán Tibor voltak. December 6-án megtámadták a Komáromi-úton levő nyilas fegyverraktárt, nyolc nyilast lemészároltak és a fegyvereket zsákmányul ejtették. December 8-án kézigránáttal megtámadtak a Lehel-úton egy német kocsioszlopot, az ellenség veszteségeket szenvedett emberben, állatban és anyagban. Sikerült elérniök azt, hogy a nyilas városparancsnokság december 16 és 23 között éppen a zászlóaljra bízta a nyugati pályaudvar felett átvezető Ferdinánd-híd őrzését. Ez alatt az idő alatt minden éjszaka megtámadták és megsemmisítették a hídra kivezényelt német őrséget, száz puskát zsákmányoltak és hét német légvédelmi ágyút használhatatlanná tettek. A légitámadások elől a közelben elrejtett német gépkocsikat felrobbantották. Közben állandó éjszakai akciókat vittek véghez járőrnyi erővel. E harcok során sok nyilast és SS katonát semmisítettek meg, ők maguk pedig 14 hősi halottat veszítettek.

December 18. és január 8. között a zászlóalj őrséget adott a Benczur-utca környékén lévő zsidó házakban, amelyek a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt álltak. Az e házakat megtámadó nyilasokat tűzharcban minden alkalommal megfutamították.

Január 8-án a nyilasok és az SS-ek körülvették a

Vilmos-laktanyát, megtámadták a zászlóaljat, a laktanyát súlyos harcok után elfoglalták, a foglyokat pedig az Andrássy-út 60. alatti nyilas házba kísérték. Ezek valószínűleg mindannyian a magyar szabadság vértanui.

Autók felrobbantása, üldözöttek védelme.

A XIV/141. zászlóalj dr. Bánréty Richárd parancsnoksága alatt január 12-én félrevezette a német városparancsnokságot és átvette a Francia-úti sorompónál levő frontszakasz látszólagos védelmét. Ezt a frontszakaszt azonban nyomban átadta a Vörös Hadseregnek, majd megrohanta a beljebb, a Hungária-körútnál épülő nagy barrikádot, az itt levő nyilasokat és németeket lefegyverezte és ezt a frontszakaszt is ellenállás nélkül engedte át a Vörös Hadseregnek. Budapest VII. és XIV. kerületének jórésze így egyetlen puskalövés nélkül szabadult fel és ezek a városrészek megmenekültek az utcai harcokkal járó rongálásoktól.

Dr. Kürthy Sándor ügyvéd fegyveres csoportja három német lőszeres autót robbantott fel, majd tűzharcba keveredett egy német osztaggal. Ennek során 27 német és 3 nyilas esett el. Rimahidy Vilmos magyar százados is hősi halált halt.

Az ellenállási csoportok a Szálasi-uralom alatt és az ostrom alatt igyekeztek a zsidókat a deportálástól megmenteni. Jékelyi László és Fábry Pál (jelenleg a köztársasági elnök kabinetfőnöke és annak helyettese) fegyveres alakulatokat szerveztek ama házak védelmére, amelyekben üldözöttek laktak. Ezek a csoportok gyakran kerültek tűzharcba a nyilasokkal és az SS-ekkel. Az esetek igen nagy részében sikerült megvédeni az üldözötteket.

Egy fegyveres csoport Budán dr. Biernatzky Pál vezetésével megsemmisítette az Olasz-fasor és a Városmajor-utca között levő frontszakasz német védőit. Így a Vörös Hadsereg csapatainak csak szórványos német

ellenállást kellett leküzdeniök és néhány óra alatt a Széll Kálmán-térig tudták előretolni állásaikat.

November végén a Felszabadító Bizottság megmaradt vezetői felkeresték a közüzemek és a gyárak megbízható vezetőit, mérnökeit, és felszólították őket, hogy segítsenek a munkásságnak a gyárak leszerelésének megakadályozásában. December elején a Magyar Kommunista Párt vezetésével Csepelen nagy tüntetés volt a kényszerkiürítés, a gépek leszerelése és a munkásság elhurcolása ellen.

III. GAZDASÁGI ELLENÁLLÁS.

A német gazdasági nyomás okait igen mélyen kereshetjük. Igaz, hogy ez természetes velejárója volt a német politikai terjeszkedésnek, de nem válhatott volna Magyarország sorsára oly végzetessé, ha bizonyos történelmi mulasztások egyenesen elő nem segítik a német gazdaság előretörését. A trianoni béke sok szempontból katasztrófális volt Magyarországra, de annyi tény, hogy Magyarországnak teljes önállóságot hozott Ausztriával és a németséggel szemben. A két háború közötti időben Magyarország és a többi dunai kisállam kiépíthette volna a maga gazdasági önállóságát a német terjeszkedéssel szemben, azonban a páriskörnyéki békekötés utáni években egész Középeurópában az elzárkózás lett úrrá. Az új területrendezés mit sem törődött a monarchia feldarabolásának gazdasági következményeivel. A józan ész és a belátás azt követelte volna meg, hogy az öt dunai kisállam megszervezi gazdasági együttműködését. Ennek éppen az ellenkezője történt. Valamennyi kisállamban a sovinizmus lett úrrá és ez természetesen gazdasági anarchiára vezetett.

Ferde gazdasági alakulás.

A legelszigeteltebb helyzetbe a magyar közgazdaság került. Ennek a ferde gazdasági fejlődésnek az eredményeképpen Csehszlovákia tengerentúlról fedezte gabo-

naszükségletét a helyett, hogy a magyar gabonát vásárolta volna meg, Magyarország pedig a cseh ipartermékek átvétele helyett a sokszor erőszakolt önálló iparosodás útjára lépett. E mögött a kényszerű autarchia mögött éveken át ott lappangott a magyar közgazdaság válsága, melynek nyilt kitörését csupán a nyugati pénzpiac kölcsönei tudták elodázni. 1931-ben azonban a nagy gazdasági válság Magyarországot is utolérte. A külföldi hitelforrások bedugultak, be kellett vezetni a kötött devizagazdálkodást. A magyar közgazdaság teljesen magára maradt, feltétlenül támogató partnereket kellett keresni. Itt történt a második mulasztás bizonyos nyugati körök részéről. Az ő elzárkózásukhoz és meg nem értésükhöz hozzájárult a hitlerizmus politikai csábítása. Ez a jobboldali magyar vezető réteget valósággal Németország karjaiba hajtotta. Náci-Németország gazdasági vezetőinek devizakímélés céljából egyenesen kapóra jött Magyarország. Devizák nélkül, erőszakolt árucsere keretében tudtak így agrártermékekhez jutni.

Az 1934-es gazdasági egyezmény.

Ilyen körülmények között jött létre 1934 februárjában a német-magyar gazdasági egyezmény, amely a magyar agrártermékek előtt német ipari cikkek átvétele ellenében megnyitotta a piacot. Az egyoldalu nagybirtokos érdeket szem előtt tartó agrár-körök lelkesedéssel üdvözölték a látszólag magasabb árakkal kecsegtető német piacot, pedig a német-magyar árucsere, mint rövidesen bebizonyult, súlyos kárára vált az országnak. A német-magyar kliringforgalom rosszul működött, Németország csak vontatottan tudott fizetni a magyar agrárcikkekért és ipari cikkeinek szállításánál nem a magyar piac elsőrendű ellátására volt tekintettel, hanem azt szállította, amiből fölöslege volt. Ebben az időben vált szállóigévé, hogy Németország évtizedekre fedezi Magyarország — szájharmonikaszükségletét... Ezt az

abszurd gazdasági kapcsolatot, amely szabad gazdálkodás esetén nem maradhatott volna meg, a márka-árfolyam erőszakolt megállapítása takargatta.

Így került a magyar közgazdaság 1934-től kezdve fokozatosan német érdekszférába. 1933-tól 1938-ig a Németország felé irányuló magyar kivitel az összes kivitelhez viszonyítva 11 százalékról 30 százalékra emelkedett. Ha csupán gazdasági tényezők működtek volna közre, ez a 30 százalék még korántsem jelentett volna német nyomást, Németország azonban ekkor már mint politikai hatalom avatkozott bele a magyar közgazdaságba. Ilyen előzmények után kezdődött meg a szorosabban vett német gazdasági nyomás. Ezt a korszakot három részre oszthatjuk fel. Az első korszak a hitlerizmus uralomrajutásától a második világháború kitöréséig, vagyis 1933-tól 1939-ig terjed, a második korszak a világháború éveit öleli fel, a német megszállásig, vagyis 1939 szeptembertől 1944 márciusáig. A német nyomás harmadik korszaka a német megszállással esik egybe.

Az ellenállás első korszaka.

Az ellenállás már az első harmadban megkezdődött. Egy ideig maga a kormány igyekezett a német terjeszkedéssel szemben ellensúlyt keresni és ezért Ausztriával és Olaszországgal regionális egyezményt kötött. Kánya külügyminiszternek az volt a programmja, hogy a német terjeszkedéssel szemben Ausztriát erősíti és legalább részben gazdaságilag a régi Monarchiához hasonló egységet hoz létre. Később a kormányzat mindinkább behódolt a német terjeszkedésnek, ám ugyanekkor a magyar gazdasági élet fokozottabb ellenállásba fogott.

Az ellenállást a Nemzeti Bank vezette. A bank minden igyekezetével csökkentette a német exportot és importot. Az agrárkivitel meggátlására csökkentették a márka felárát. Hogy a magyar gazdasági függőséget mérsékeljék, sikerült elérni, hogy a magyar agrárkivi-

tel ellenértékének bizonyos hányada szabad devizákban álljon rendelkezésre és így tengerentúli nyersanyagok vásárlására legyen fordítható. A német iparcikkek beözönlését azzal korlátozták, hogy hosszú harcok után sikerült elérniök: Németország iparcikkeken kívül más más szolgáltatásokkal (tranzitó fuvardíjak, egyéb magyar tartozások elszámolása, stb.) is törlessze tartozását. 1937-re sikerült azt is kivívni, hogy a német külkereskedelmi passzivumot Magyarországgal szemben ne fokozhassák. A Külkereskedelmi Hivatal azon igyekezett, hogy az egyezmények kontingenseiben nem szereplő cikkek németországi kivitelét lehetőleg visszanyomja.

Az ellenállás második korszaka.

A gazdasági ellenállás második korszakát az Anschluss vezeti be. Ez rendkívüli erővel fokozta a német gazdasági nyomást. Maga az a tény, hogy Németország most már felszívta az osztrák-magyar kereskedelmi volument is, 50 százaléknál magasabbra emelte Németország részesedését a magyar kivitelben. Nagy erővel megindult a gazdasági penetráció: a németek egész vállalatokat ragadtak magukhoz és gazdasági őrhelyeikről nyiltan támogatták a náci propagandát. A világháború kitörésekor Németország azt követelte Magyarországtól, hogy segítse a német hadianyagtermelést és a német hátország ellátását. A náciuralom ellenőrzés alá kívánta hajtani az egész magyar gazdasági életet. A Németország felé irányuló kivitelünket folyvást fokozni kellett s e kivitel állandóan meghaladta a behozatalt. A német kliring lassankint felmondta a szolgálatot, 1944 elején már mintegy másfél milliárd békepengőt tettek ki márkaköveteléseink. De a német gazdasági nyomás nem elégedett meg a magyar gazdasági élet fokozatos kifosztásával: gazdasági szuverénitásunkat más államokkal szemben is megsemmisítette, lassankint egész külforgalmunkat ellenőrzése alá vette.

Magyarországon tehát a gazdasági ellenállás lehetősége rendkívül nehéz helyzetbe jutott. Mégis azt kell mondanunk, hogy az ellenállás ezen az oldalon volt a legállandóbb és a legkézzelfoghatóbban hatásos. Alább tömör áttekintést adunk a németellenes gazdasági intézkedésekről.

Német szállítások akadályozása szállítótér elvonása útján.

Már 1939-ben közlekedésügyi minisztériumunk öt magyar tengeri hajót bérbeadott az angol és egyet a francia tengerészeti minisztériumnak. E hajók egyikét egy német tengeralattjáró utóbb el is süllyesztette. Később a németekre való tekintettel, álcázásul magyar részről hozzájárultak ahhoz, hogy a hajók panamai lobogó alá kerüljenek. A háború kitörése után a Shell érdekkörébe tartozó angol hajózási vállalatok dunai olajszállító hajóikat csendben tengerjárókká építették át, majd a Dunáról fokozatosan kivonták. Mindez a magyar közlekedésügyi minisztérium tudtával történt. Ugyanez a minisztérium 1941-ben 120, majd 1943-ban 50 olajszállító vasúti tartálykocsit adott bérbe Svájcnak, ezekből 120 darab el is jutott rendeltetési helyére, a Magyarországon áthaladó német olajszállítások érzékeny károsodására. Mussolini lemondása után a magyar kormány az itt maradt Badoglio-párti követséggel összeműködve játszotta ki a tengelyhatalmakat. Lekötöttek az ország területén 700 darab olasz tartálykocsit, s ezekből a német megszállás kezdetéig még mindig 400 darabot sikerült visszatartani.

A német hadigépezet vasúti szállításait sikerült akadályozni egyes vasúti vonalaknak (p. o. Szeretfalva—Déda) a német vasúti forgalom elől való elzárásával, új mozdonyok üzembehelyezésének késleltetésével, üzemanyag-szállítmányoknak vámkezelési eljárás ürügye címén való visszatartásával.

Az ipari szabotázs.

Az ipari vállalatok szabotázsmozgalma rendkívüli nehézségekkel találkozott, hiszen valamennyi hadiüzemmé nyilvánított gyár katonai ellenőrzés alatt állott. Mindazonáltal ellenállási cselekmények egész sorozata mutatható ki. Egyes gyárak (p. o. Hofherr és Schrantz) sikeresen elzárkóztak minden német szállítás elől, más gyárak olyan ajánlatokat adtak, amelyeket a németek nem fogadhattak el (Ganz és Társa, Szalay István rt., Hubert és Sigmund). Egyes gyárak a rendelések elfogadását olyan német anyag- és gépszállításokhoz kötötték, amelyeket a németek egyáltalán nem, vagy csak elkésve tudtak teljesíteni (Ganz, Magyar Ruggyantaárugyár). Azok az üzemek, amelyek kénytelenek voltak a németeknek dolgozni, késedelmesen szállítottak. A németek nem egyszer le is mondottak a szállításról. Más gyáraink a német megrendelők minőségi feltételeinek nem tettek eleget s így vették elejét a további német megrendeléseknek. Egyes gyárak átépítéseket, áttelepítéseket hajtottak végre, s efféle ürügyekkel hárították el a német megrendeléseket.

A Nemzeti Bank valutapolitikája.

A Nemzeti Bank immár többéves tapasztalattal rendelkezett abban a kérdésben, mikép lehet gáncsvetésekkel nehezíteni a német-magyar külforgalmat. Első helyen a Nemzeti Bank árfolyampolitikáját emeljük ki. A magas márkaárfolyam a kivitel serkentését jelentette volna. Ennélfogva a Bank tőle telhetően igyekezett a márka árfolyamát alacsony szinten tartani s ameddig csak lehetett, a nemesvalutát beszolgáltató exportőröknek felárakat biztosítani. Amikor a Nemzeti Bank az árfolyamjegyzés módszereivel már nem boldogult, különféle eljárásokat vezetett be a német kivitelből származó hasznok lefölözésére s a másik oldalon a más devizákat beszolgáltató exportőrök részére prémiumok biztosítására. Mindezekkel a módszerekkel a Bank a Németország felé irányuló csatornákból külforgalmunkat elterelni óhajtotta. A kliring-osztály az engedélyezett német kivitelek valóban befolyt ellenértékét is szándékosan nehézkesen fizette ki az exportőröknek, hogy ilymódon is elkedvetlenítő hatást gyakoroljon a kivitelre.

Ezek az ellenállási módszerek eredményezték végül is azt, hogy az 1937—38. gazdasági évben a Németországba irányuló kivitelünk százalékos támogatása a lefölözések folytán nem a hivatalos felárnak megfelelő 18 százalékot, hanem átlagban csak 8·4 százalékot, az exkliring országokba irányuló kivitelnek nyujtott támogatás pedig nem a hivatalos felárnak megfelelő 50 százalékot, hanem 71·9 százalékot tett ki. A német piacra nézve érvényesülő össztámogatás tekintetében lényeges változás nem igen történt, mindössze annyi, hogy a márkára érvényes vételi felár 1940 októberében 18 százalékról 21 százalékra emelkedett. Ez a felárral nagyobbított árfolyam alapján számítva, mindössze 2·5 százalékos emelést jelentett.

Külkereskedelmünk ellenállása.

A Nemzeti Bank politikájához méltán csatlakozott a külkereskedelmi szervek gyakorlata. A magyar ellenállás e téren már a külkereskedelmi tárgyalások vonalán érvényesült. A legfeszültebb helyzetben lefolytatott tárgyalások során is gyakran sikerült a volument a teljesítőképesség színvonala alá szorítani, oly módon, hogy a magyar gazdasági tényezők az ország gazdasági helyzetét a tényleges helyzetnél sokkal sivárabbnak tüntették fel. A külkereskedelmi előadók a német kontingenseket mennyiségi és minőségi szempontból a legridegebben kezelték, azokat a valóságban sohasem merítették ki. Ebben az összefüggésben emlékezhetünk meg az úgynevezett junktim-előírásokról is, melyek a Németországba irányuló kivitel engedélyezését ugyanazon árucikkből meghatározott mennyiségnek szabad devizájú piacon való értékesítéséhez kötötték. A németek hosz-

szabb időn át nem jöttek rá a követett gyakorlatra, s utóbb a legerélyesebben léptek fel ellene. A gazdasági ellenállás leggazdagabb fejezetéhez érkeztünk, melyet csupán vázlatosan tekinthetünk át. Közlünk néhány beszédes statisztikai adatot, valamennyit az 1940—44 közötti négy háborús évre vonatkoztatva:

Búzánál és tengerinél — bár a feleslegek növekedtek — a szerződésekszabta kontingensekhez viszonyítva magyar részről összesen 259 millió, illetve 169 millió RM megtakarítást érték el. A lóexport terén az állandóan csökkentett kontingenshez viszonyítva az 1940—43. években 50·7%, majd az 1943—44. években mindössze 7·3 százalékot használtak ki. A megállapított kontingens le nem szállítása révén 26.000 darab ló nem jutott ki Németországba. A szarvasmarha kivitele terén az elért megtakarítás: 78.000 darab, amit a gyöngébb minőségi szállítás révén súlykülönbségben 330.000 mázsát jelentett. Ami a sertéskivitelt illeti, 640.000 darabra rúgó kontingensből mindössze 189.000 darab került kivítelre, vagyis Magyarország kereken 451.000 darabot takarított meg. A zsír- és szalonnakontingenseket 140.000 mázsáról 30.000 mázsára sikerült csökkenteni és 1941—43-ban a kontingenseket is már csak két százalék erejéig használta ki Magyarország. A juhkivitel állandóan csökkent és 1942-től kezdődően teljesen szünetelt. Mindezek az adatok érzékeltetik, hogy az állatexport terén Magyarország nem csupán szabotálta a német követeléseket, de sikerült az állatállományt a háború alatt még növelni is. A baromfikivitel terén is hasonló volt a helyzet, a legutolsó időben a kiviteli kontingensnek már csak egyötöde jutott Németországba.

A fenti áttekintés a magyar kiviteli politika negativ oldalát tünteti fel, az ellenállást Németországgal szemben. Nem hagyható azonban említetlenül a kiviteli politika pozitiv eredménye sem. A háború alatt Magyarország állandóan szorgalmazta a semleges külföld, főkép Svájc és Svédország felé irányuló kivitelét. Svájc főként gépekkel tartozott volna fizetni. Előrelátó ma-

gyar gazdasági körök, így a Magyar Állami Vasgyárak is, a légiveszély ürügye alatt, valójában pedig a német megszállás veszélyétől tartva, állandóan húzták-halasztották a megrendelt svájci áruk lehívását. Ennek köszönhető, hogy Svájcban ma is vannak jelentős tételben magyar gépek, melyek a német háborús potenciál fokozásához nem járultak hozzá.

Ellenállás a szállítmányirányítási eljárással szemben.

Németország az 1941. évben, a tervszerű nemzetközi szállítás megszervezésének ürügye alatt, a meghódított országokban és a csatlós államokban bevezette az ú. n. szállítmányirányítási eljárást (Frachtenleitverfahren). Németország az ellenőrzése alatt álló területeken minden külkereskedelmet, áruszállítást is ellenőrizni, előzetes engedélyek megszerzéséhez kötni óhajtott. Magyarországnak az ezirányú német beavatkozást a hajózás terén 1943. júniusáig, a vasúti forgalomban pedig 1944 májusáig sikerült szabotálnia.

Ellenállás a közellátás terén.

Magyarország már a háború elején bevezette a legfontosabb fogyasztási, főleg élelmezési cikkekre a jegyrendszert. Nyilt titok volt, hogy Magyarország akkori helyzete ily kényszerintézkedéseket még nem tett indokolttá. A kormánynak az volt a célja, hogy Magyarország helyzetét kedvezőtlenebbnek tüntesse fel a valóságnál, védekezésül a német követelődzésekkel szemben. A jegyrendszer alkalmasnak bizonyult továbbá arra is, hogy az átutazó német katonaságot akadályozza élelmicikkeink felvásárlásában.

Jellemző, hogy a kormány a háború egész folyamán nem mert a rekvirálás eszközéhez nyulni. Ennek kettős oka van. Egyrészt nem akarta a rekvirálásokkal a német hadi potenciált erősíteni, másrészt nem merte a néppel szemben ezt az eszközt alkalmazni.

Ellenállás a német tőkepenetrációval szemben.

A „guruló márka" új meg új gazdasági területeket hódított meg Németország számára. A német térfoglalás megállítására a magyar társasági jogban oly rendelkezések léptek életbe, melyek az elhelyezkedő tőke legalább kétharmad részében magyar eredetének igazolását írták elő. Német eredetü gépeket, szabadalmakat nem fogadtak el társasági apportképpen.

Fontos megemlékezni, hogy a kormány nem engedte összeolvasztani a magyar-cseh és a magyar-német kliringet.

A német megszállástól a felszabadulásig.

A magyar ellenállás harmadik fejezete a német megszállás napján, 1944 március 19-én kezdődött meg és Magyarország fokozatos felszabadulásával fejeződött be. A német megszállás első időszakában a magyar gazdasági életre reászabadult náci terror minden megmozdulást lehetetlenné tett. Mihelyt az első ájulat ideje elmult, az ellenállás szervezkedni kezdett és jóformán első feladatai közé sorolta a gazdasági szabotázs megindítását. Az 1944 októberében uralomra jutott nyilas kormány immár országszerte szembe találta magát a mozgalom gazdasági szabotázscselekményeivel. A németek a hirhedtté vált „tervszerű elszakadó hadmozdulataik", vagyis visszavonulásuk során el akartak pusztítani minden vasúti összeköttetést, hidat, sőt az összes közműveket is. Elhatározták az egyes ipari üzemek és a hozzájuk tartozó munkásság kitelepítését, vagy legalább is a legértékesebb berendezések kihurcolását, a szállítóeszközöknek az ország területéről való kivonását. A nyilas kormány „totális" kiürítést határozott el: az előrenyomuló szovjet hadsereg elől az ország teljes polgári lakosságát, továbbá minden megmozgatható értékét ki akarta hurcolni. Tervbevette továbbá minden, az országban hagyandó termelő üzem megbénítását. A szovjet előrenyomulás nem volt mindenütt és mindig olyan gyors, hogy a pokoli szándéknak elejét lehetett volna venni. Sajnos az ördögi tervek tekintélyes része valósággá vált. A magyar ellenállási mozgalom érdeme az, hogy a totális kiürítés nem sikerült teljes egészében.

A magyar hadvezetőség belátó része maga állott a bénítást akadályozó akció élére. A németekkel bizonyos egyezményeket kötött és ezek keretében a vandalizmusnak korlátokat szabott. A bénítások végrehajtásánál sikerült bizonyos irányelveket elfogadtatni: 1. a közműveket (villany-, gáz-, vízművek) nem kell szétrombolni, 2. a bénítást a gyárak saját műszaki személyzete hajtja végre, 3. a leszerelt alkatrészeket ugyanaz a személyzet tartja őrizetben, 4. a bénítás csupán hat hónapra akadályozza az üzemet, stb.

Általánosságban megállapítható, hogy a közműveket sikerült megoltalmazni. A legtöbb városban, községben, a felszabadulás utáni napokban és hetekben már megindult a villany- és vízszolgáltatás. Az ellenállási mozgalom sikerrel vette fel a harcot a kitelepítési akció számos intézkedésével szemben. Jelentős figyelmet érdemel ebből a szempontból a magyar vas-, fém- és gépipar, mely a tervbevett totális kitelepítés ellenére is visszamaradt az országban, anyagkészleteit nagyrészt elrejtette, elvonta a német fegyverkezési ipar elől. Nem sikerült a németeknek a magyar szállítóberendezések totális kihurcolása sem. Mindez nagyrészben annak volt köszönhető, hogy a magyar-német katonai bizottságokba polgári elemeknek is sikerült bejutniok. A haladó értelmiség még olyesetekben is, amidőn a földalatti ellenállási mozgalom szervezete nem tudott beavatkozni vagy utasításokat adni, mindenkor spontán megtette a maga kötelességét. A polgári ellenállás gyakran a legügyesebben álcázta magatartását: oly intézkedéseket foganatosított, amelyekkel a külső látszat szerint ítélő németek meg lehettek elégedve. Így egyes gyárak (Wander gyógyszergyár, Ganz és Társa) olyan gépek leszerelését ajánlották fel a németeknek, melyek az üzembentartást

lényegesen nem akadályozták. Más üzemek (Finommechanikai Művek, Magyar Ruggyantaárugyár) viszont oly berendezési alkatrészeket szolgáltattak ki, melyekből kellő tartalékokkal rendelkeztek. Voltak üzemek, melyek (Egyesült Izzó) a bénításnál oly megfontolás szerint jártak el, hogy színleg lényeges, de aránylag könnyen pótolható alkatelemeket szolgáltattak ki.

Meg kell emlékeznünk a közszükségleti cikkek kihurcolásával szemben tanusított erőteljes ellenállásról is. Az agrárlakosság készleteit elrejtette a fosztogatva kivonuló németek elől s mihelyt az ország felszabadult, még mindig tudott annyi elrejtett élelmet feltárni, mely az ország mély nyomorba süllyedt lakosságát legalább is az éhenhalástól megmenthette. Az egész magyar gazdasági szervezet kétségbeejtő állapotban maradt vissza. De csakhamar kitűnt, hogy a teljesen összeroncsolt gazdasági struktúrában még mindig megtalálhatók az újjáépítés tényezői. Végső eredményében a magyar ellenállási mozgalom érdeme az, hogy az újjáépítés megindulhatott.

A felsorolt adatok bárminő vázlatosak, lehetővé teszik Magyarország gazdasági ellenállásának igazságos méltatását. Súlyosan túlzottak azok a vádak, amelyek szerint Magyarország, de különösen a magyar nép a németségnek fenntartás nélkül csatlósává szegődött volna. Rosszakaratu, vagy tájékozatlan ismertetések erősen túlozták Magyarország háborús részvételét, nemcsak katonai, hanem gazdasági téren is. Ugyanezen hírforrások elhallgatják a többi volt csatlós ország párhuzamos magatartását. Közhely volna rámutatni arra, hogy a román olaj, vagy a cseh fegyverkezési ipar segítsége nélkül Németország nem lett volna képes oly sokáig elhúzni a háborút. A tárgyilagos igazságosság megköveteli annak megállapítását, hogy Magyarország vezetői ugyan számos hibát és mulasztást követtek el, de éppen a nemzet legjobbjai gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi téren is erelményesen szegültek ellen a német gazdasági imperializmusnak.

IV. A PARLAMENT ELLENÁLLÁSA.

A nemzetközi politikában eléggé nem méltányolt tény, hogy Magyarországon a háború tartama alatt egészen a német megszállásig fennmaradt a parlamenti kormányzás és ülésezett a parlament. Amikor jóformán egész Európában a totális államforma került uralomra és a képviselőválasztás helyét a képviselők kinevezése foglalta el, a szólásszabadság helyébe a bizantinizmus lépett, amikor a fasiszta egypárt rendszerek terrorja uralkodott, akkor Magyarországon olyan parlament ülésezett, amelyben baloldali, sőt szocialista képviselők is helyet foglaltak. Ennek a ténynek politikai jelentőségét nem csökkenti, hogy a magyar parlament természetesen az akkori magyar társadalmi és politikai helyzetnek megfelelően osztályparlament volt és többségét részben a csendőrök terrorjának, részben olyan választási törvénynek köszönhette, amely a parasztok és munkások nagy tömegeit kizárta a választásból. Az, hogy a terror és az egyoldalú választójog ellenére is harminc baloldali ellenzéki képviselő jutott a 260 főnyi parlamentbe, a magyar nép szabagságvágyát, németellenességét és háborúellenességét bizonyítja. Jól tudjuk azt is, milyen nagy jelentősége van a politikában a formáknak: maga az a tény, hogy a parlamenti kormányzs formája megmaradt, óriási ellentmondást jelentett a németekkel szemben, akik természetesen nálunk is a totális államot és az egypárt rendszert akarták bevezetni, a parlament

kikapcsolásával pedig a teljes diktatúrát megvalósítani. Ez csak 1944 márciusában sikerült nekik, amikor az ellenzéki képviselőket és felsőházi tagokat letartóztatták és katonai erővel kormányoztak Magyarországon.

Az ellenzék harca a háborúbalépés ellen.

A második világháború kitörésekor az ellenzék azonnal szót emelt a háborúba lépés ellen. Teleki miniszterelnök megtagadta a német csapatok átvonulását Magyarországon keresztül Lengyelország ellen. Erről a fontos lépésről a „Diplomáciai ellenállás'' című fejezetben számolunk be. A magyar tömegek véleményének Bajcsy-Zsilinszky Endre adott hangot az 1940. évre szóló költségvetési vitában. Kijelentette, hogy Magyarországnak semmiképpen sem szabad konfliktusba keverednie a nyugati hatalmakkal.

„Az évezredes magyar külpolitika — mondotta — mindig európai politika volt és nem szomszédi politika. Nekünk igen is fenn kell tartanunk a nyitott kaput politikailag és gazdaságilag egyaránt a nyugati hatalmakkal; nem játszhatunk haragszomrádot velük. Ez nem volna magyar érdek.'' (1939 november 9 a képviselőház 48. sz. ülése.)

1939 őszén és telén az összes felszólaló képviselők kivétel nélkül Magyarország semlegességének fenntartása mellett nyilatkoztak. A németbarátok és háborús pártiak hallgattak, mert nem tartották az időket alkalmasnak háborús uszításra.

1940 tavaszán az Imrédy-csoport és a nyilasok háborús párti agitációba kezdtek. Rajniss Ferenc és Milotay István képviselők újságcikkekben is követelték Magyarország beavatkozását a németek oldalán.

Dr. Szemere Béla képviselő egy ilyen cikk kapcsán 1940 április 24-én, a képviselőház 100. sz. ülésén éles támadást intézett a háborús uszítók ellen.

„Tartsuk meg semlegességünket — mondotta, — maradjunk távol az európai viszálytól. Külföldi érdekekért csak egy megfizetett és hatalom-éhes csoport törtet... Magyarok vagyunk és azok is akarunk maradni. Függetlenségünket megóvjuk és egy kis magyarországi kalandortársaság nagyravágyásáért és személyes érdekeiért nem vetjük kockára sem hazánk sorsát, sem nemzetünk egyetemes érdekeit... Mint a honfoglaló magyarok egyik leszármazottja, lelkem mélyéből fakadó felháborodással tiltakozom az ellen, hogy idegen származású politikusok kalandokba hajszolhassák nehéz sorsban élő nemzetünket... Mi nyugodtan várjuk a nagy történelmi igazságszolgáltatást, szemben a külföldre kacsintgató kalandor-érdekcsoporttal...''

Szemere beszéde nagy feltünést keltett az ország határain túl is és azt ismertette a párisi Le Temps 1940 június 9-i, a New York Herald Tribune május 21-i, az Amerikai Magyar Hírlap május 15-i száma és foglalkozott a beszéddel a párisi, londoni és newyorki rádió is.

1940 nyarán, a román válság idején több felszólalás hangzott el, amely a Szovjetunió és Magyarország közös érdekeire utalt és a Szovjetunió megértését hangoztatta a magyar nép iránt. Amikor pedig augusztusban a második bécsi döntés Észak-Erdélyt Magyarországnak ítélte, a bécsi döntést a parlamentben a baloldali ellenzék elítélte, noha a terület-visszacsatolást becikkelyező törvényjavaslatot elfogadta. Rámutattak arra, hogy a németek döntésének immáron másodszori elfogadása Magyarországot még súlyos kötelezettségekkel fogja terhelni és ezért jobb lett volna azt visszautasítani. Később sok felszólalásban pedig azt bizonyították, hogy a németek korántsem a magyar érdekek, hanem saját ipari érdekeik szerint húzták meg Erdélyben a határvonalat.

Az antikomintern-paktum ellen.

1940 szeptember 27-én Németország, Japán és Olaszország megkötötték a háromhatalmi paktumot. A jobboldali sajtó cikkeiből a magyar közvélemény sej-

tette, hogy a németek Magyarországot is csatlakozásra akarják bírni. Ebben az időben Rátz Kálmán képviselő oroszbarát beszédet mondott a parlamentben. Követelte a kapcsolatok elmélyítését a Szovjetunióval. „Sajnálatos tény — mondotta —, hogy Magyarország kelet felé nem folytatja azt az aktiv külpolitikát, mint nyugat felé." Követelte magyar konzulátusok felállítását a Szovjetunióban, valamint az orosz-magyar gazdasági kapcsolatok intenzivebbé tételét. (151. sz. napló 1940 november 13.) Rátz Kálmán hasonló értelemben beszélt 1940 november 15-én is, a külügyitárca tárgyalása alkalmával.

1940 november 20-án a kormány bejelentette, hogy csatlakozik a háromhatalmi paktumhoz. Az ellenzék nevében Bajcsy-Zsilinszky Endre 1940 november 29-én a Ház 163. sz. ülésén kijelentette:

„Nem helyeslem a kormánynak a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozását és ez ellen tiltakozom."

Ugyanezen az ülésen viszont helyeselte azt, hogy a kormány mindent elkövet a magyar-jugoszláv barátság érdekében.

Csáky külügyminiszter 1940 végén felkérte Rátz képviselőt, hogy menjen „magánszemélyként" Moszkvába és keressen érintkezést orosz körökkel. Teleki és Csáky azt akarták megtudni, mi lenne a Szovjetunió magatartása abban az esetben, ha a németek Jugoszlávia ellen Magyarországon keresztül akarnak átvonulni, illetve az országot Jugoszláviával együtt meg akarják szállni. Teleki halogató politikája miatt Rátz Kálmán utazására csak 1941 áprilisában került sor, amikor a német akció éppen megindult Jugoszlávia ellen. Rátz még nem ért el Moszkvába, amikor értesült arról, hogy német csapatok valóban felvonulási területnek használták Magyarországot és e miatt Teleki Pál öngyilkosságot követett el. Így Rátz Kálmán missziója megkésett és tárgytalanná is vált, mindazonáltal Rátznak módjában volt meggyőződni a Szovjetunió békés szándékairól Magyarország iránt.

Teleki Pál halála után a Ház sokáig nem ülésezett és így az ellenzéknek csak júniusban nyílott alkalma arra, hogy kifejtse álláspontját. Tildy Zoltán elítélte Magyarország részvételét a Jugoszlávia elleni hadjáratban és hangsúlyozta a kormány mérhetetlen felelősségét a magyar nemzettel és a magyar jövővel szemben.

Bárdossy törvényellenes hadüzenete.

1941 június 22-én Hitler csapatai megtámadták a Szovjetuniót. Néhány nappal később megtörtént a végzetes magyar lépés is. Érdemes felidézni, hogyan jelentette be Bárdossy László, az azóta kivégzett miniszterelnök a hadüzenetet a képviselőházban. Az előző napon néhány szovjet jelvénnyel ellátott német gép bombát dobott le Kassára. Ez volt az ürügy. Az 1941 június 27-én tartott ülésen a képviselőház elnöke röviden bejelentette, hogy „a Szovjet légi hadereje támadást intézett Magyarország ellen". Rögtön ezután Bárdossy miniszterelnök felállt és megállapította, hogy „e támadások következtében Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállott". A bejelentés az ülés megnyitását követő második percben már be is fejeződött. Figyelemreméltó, hogy ekkor a teremben csak 40 képviselő tartózkodott és így a Ház határozatképes sem volt. Az elnök nyomban elnapolta az ülést és így Bárdossy törvényellenes bejelentéséhez senki sem szólhatott hozzá. Későbbi üléseken ezt a törvényellenes hadüzenetet számtalanszor szóvátette a baloldali ellenzék, különösen Bajcsy-Zsilinszky Endre. A magyar alkotmány szerint ugyanis hadat csak az országgyűlés mindkét házának hozzájárulásával szabad üzenni.

A befejezett tények után a baloldali ellenzék azzal a taktikával élt, hogy a magyar katonai és gazdasági beavatkozás mennyiségét és minőségét minden erővel csökkentse. Állandó felszólalásokkal annyit már kezdetben is elértek, hogy Bárdossy még 1941 júliusában be-

jelentette, hogy Magyarország csak olyan mértékben avatkozik a háborúba, hogy részvétele nem érinti mélyen az ország katonai és gazdasági erőit.

„Nem vagyunk német protektorátus!"

A képviselőház 1941 november 11-iki ülésén komoly németellenes tüntetésre került a sor. Vargha Béla kisgazdapárti képviselő, jelenleg a nemzetgyűlés elnöke, szóvátette, hogy La Garde német írónak „Schriften für Deutschland" című könyvét terjesztik Magyarországon és ez a könyv a legocsmányabb hangon ír a magyar nemzetről és a magyar szellemről. Vargha felszólalása általános németellenes hangulatot teremtett a képviselőházban, még a kormánypárti képviselők is tapsoltak, amikor Bajcsy-Zsilinszky Endre így kiáltott közbe:

„Nem vagyunk német protektorátus és nem is leszünk!" (1941 november 11, 216. sz. napló, 42. oldal.)

Bajcsy-Zsilinszky Endre 1941 november 13-án tiltakozott az ellen, hogy a magyar ipar idegen fegyverkezés céljait szolgálja. (218. sz. napló, 185. oldal.) A külügyi tárca vitájában 1941 november 21-én kijelentette: „Ellene vagyok minden gondolatnak és elképzelésnek, mely a németek oldalán, vagy bárhol csatlós szerepre kívánná szorítani a magyart. A háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásunkat is mindig helytelenítettem, ellene is szavaztam." (223. sz. napló, 521. oldal.)

Bajcsy-Zsilinszky Endre 1941 december 5-én ezt mondja a nemzeti szocializmusról: „Vakmerő lázadás a történelmi magyar szellem és a magyar életforma ellen". (223. sz. napló 462. oldal.) Bajcsy-Zsilinszky azzal fejezte be ezt a beszédét, hogy a magyar alkotmányosságot csak holttestén át lehet megsemmisíteni. Nem rajta múlott, hogy mégis lehetett; sajnos valóban csak az ő holttestén át.

Hiába volt azonban az ellenzéknek minden óvása és intése, Bárdossy az alkotmány újabb megsértésével hadat üzent az Amerikai Egyesült Államoknak is. Amikor

Bárdossy a hadüzenetet a parlamentben bejelentette, a baloldali pártok képviselői az akkori terror légkörében nem tehettek mást, mint kivonultak az ülésteremből. 1941 december 13.

Bajcsy-Zsilinszky Endre 1942 november 19-én a magyar honvédségnek csakis magyar célok szolgálatába állítását követelte nyilvánvalóan németellenes célzattal. Követelte, hogy a náci Volksbund támogatására juttatott 68 millió pengőt is magyar célokra fordítsák. Rámutatott arra, hogy a németek 1942 végéig már több mint másfél milliárd pengővel tartoznak Magyarországnak, mégsem szállítanak sem ipari cikkeket, sem modern fegyverzetet, hanem azt a Magyarország iránt ellenséges Antonescu Romániájának adják. (1942 november 19. 309. sz. napló, 558. és 559. oldal.)

Bajcsy-Zsilinszky azért támadta a fasiszta Romániát, hogy zavarja a német szövetségi rendszert.

A külügyi tárca vitájában Bajcsy-Zsilinszky a távolabbi magyar jövő érdekében jugoszláv-magyar megértést sürget, majd rendkívül éles támadást intézett a náci Volksbund ellen és felszólította a hazai németeket, hogy ne éljenek vissza a magyarság türelmével, mert könnyen úgy járhatnak majd, mint a II. Endre magyar király idejében (a XIII. század elején) betelepített, majd kiűzött német lovagrend. (316. sz. napló, 348. oldal.)

A szabadságjogokért.

Abban az időben az ellenzék a németek és a nyilasok diktatúrás törekvéseit azzal ellensúlyozta, hogy a magyar alkotmányra hivatkozott. Ezzel természetesen nem az akkori osztályelnyomást védte, hanem a magyar alkotmányban kétségtelenül meglévő szabadságjogokat. Az alkotmányvédelem, amely mai szemmel reakciónak tűnhetik, akkor az antifasiszta és németellenes harc egyik fegyvere volt.

Tildy Zoltán 1942 november 25-én támadást intézett a szélső jobboldal diktatúrás törekvései ellen.

„Egy lényeges programm van — mondta —, megtartani az országot függetlenségében, szabadságában, politikai és gazdasági önállóságában.“ (314. sz. napló, 230. oldal.)

1942 december 2-án, amikor a német származású, német zsoldban álló magyar vezérkar bűnéből három magyar hadtest szenvedett a keleti fronton, elsőként felvetette a magyar haderő hazarendelésének kérdését. (318. sz. napló, 370. oldal.)

Ugyancsak ezen az ülésen Bajcsy-Zsilinszky ismételten felszólalt az újvidéki vérengzés ügyében, kifogásolta, hogy a bűnösök még mindig nem nyerték el büntetésüket és követelte az áldozatok hátramaradottjainak részére a kártalanítást, a jóvátételt. (318. sz. napló, 490—491. oldal.) Bajcsy-Zsilinszky a jobboldal legnagyobb viharjában súlyos rágalmak közepette mondta el beszédét, amelynek híre külföldre is eljutott és feltűnést keltett.

1942 decemberében elnapolták a képviselőházat és csak 1943 áprilisában hívták újra össze. Áprilisban is csak három ülést tartott a Ház és legközelebb november 8-án gyűlt össze. Miért kapcsolta ki a kormány ekkor a parlamentet? Kállay miniszterelnök ekkor már megpróbált közeledést keresni a szövetséges hatalmakhoz. A parlamentet nem merte összehívni, mert félt, hogy nyilas részről támadás éri ezt a politikáját. Egyébként e hosszú parlamenti szünetekben következtek be a nagy német vereségek a keleti fronton, a második magyar hadsereg szétverése Voronyezsnél és az első nyugati partraszállás Szicíliában.

„Nekünk nem ad a Führer parancsot!“

1943 november 12-én Malasits Géza szociáldemokrata képviselő kijelentette, hogy „Magyarországot nem is annyira Sztálin fenyegeti, mint inkább mások“. Mindenki tudta az országban, hogy Malasits Hitlerre célzott, hiszen ekkor már egyre több hír hallatszott az ország katonai megszállásáról. A képviselőházban a szélsőjobboldaliak lármásan követelték, hogy Malasits mondja meg névszerint, kire gondol. Malasits erre nyiltan kijelentette, hogy tömegmozgalom indult meg Magyarország szabadsága és függetlensége érdekében. (Arra a függetlenségi mozgalomra célzott, amelyről a politikai ellenállás című fejezetben részletesen beszámoltunk.)

„Mindazok, akik demokratikus alapon állnak és meg akarják védeni ennek az országnak függetlenségét és szabad önrendelkezési jogát, álljanak össze egy pártba“ — mondotta Malasits, majd tiltakozott a függetlenségi mozgalomban résztvevő munkások százainak letartóztatása ellen. A nyilasok ellenséges közbekiáltásaira Malasits éles hangon így válaszolt: „Nekünk nem ad a Führer parancsot!“ (333. sz. napló, 246. sz. oldal.)

Közi-Horváth József 1943 november 17-én támadást intézett a magyarországi németség szervezkedése ellen. (336. sz. napló, 252. oldal.)

Malasits Géza 1943 november 24-én kijelentette: „A Szociáldemokrata Párt a magyar nép szabadsága, függetlensége és szabad önrendelkezési jogának alapján áll. Nem akarunk egy népnek sem vazallusa, hűbérese lenni.“ (343. napló, 150. oldal.)

Ki a háborúból!

Bajcsy-Zsilinszky Endre 1943 november 26-án a külügyi tárca költségvetési vitájában nyiltan kimondja, hogy „a magyar hadsereget lelkiismeretlenül feláldozták“. (345. napló, 281. oldal.) Bajcsy-Zsilinszky ezután félreérthetetlenül kifejezte a nemzetnek azt a vágyát, hogy ki kell lépnünk a háborúból és fel kell bontani a német szövetséget.

„A Bárdossy-kormány alkotmányellenesen, létérdekeink ellenére úgy vitt bele bennünket a háborúba, hogy sem Jugoszláviával, sem Szovjetoroszországgal, sem az Amerikai Egyesült Államokkal szemben nem hivatkozhatott hadbalépésünk bejelentésének alkalmával szerző-

déses kötelességre, tehát bármikor szószegés és szerződésszegés ódiuma nélkül visszavonhatjuk haderőnket ebből a háborúból.“

A Ház jobboldali többsége Bajcsy-Zsilinszkyt e beszéde miatt a mentelmi bizottság elé utasította. (345. sz. napló, 282. oldal.)

Rátz Kálmán 1943 november 26-án kifogásolta a külföldi államfők személyének gyalázását a magyar propaganda által és tiltakozott Sztálin személyének sértegetése ellen is. (345. sz. napló, 301. oldal.)

Vásáry István kisgazdapárti képviselő 1943 november 29-én bebizonyította, hogy a háborús infláció legfőbb oka a Németországnak nyujtott törvénytelen hitel. (346. sz. napló, 331. oldal.)

A demokrácia vágya.

Tildy Zoltán 1943 november 30-án kifejezte a széles magyar tömegekben élő vágyat a demokrácia iránt. Követelte a magyar állam minden polgára számára az egyenjogúságot és a törvény előtti egyenlőséget. (Ezzel a zsidótörvények ellen tiltakozott.) Majd így folytatta:

„Széles népi rétegekre felépített kormányzást akarunk, őszinte demokratikus berendezkedést, az állami és közületi élet minden vonalán“. (347. sz. napló, 419. o.)

Apponyi György 1943 december 1-én szintén leszögezte, hogy a hadüzenetek törvényellenesen történtek. (348. sz. napló, 433. oldal.)

Nagy Ferenc 1943 december 3-án szintén a demokráciáért szállt síkra: „Népi Magyarországot kell felépítenünk a háború után, mert minél kisebb egy nép, annál inkább arra kell törekednie, hogy valóban minőségi néppé váljék“. (349. sz. napló, 527. oldal.)

1943 december 9-én nyilas részről összeférhetetlenségi bejelentést tettek dr. Csorba János kisgazdapárti képviselő ellen, mert azt jelentette ki: „Szívesen lemondanék a visszacsatolt Délvidékről a magyar becsület megmaradásáért.“

A németek lefogják az ellenzéki képviselőket.

1944 március 19-én, a német megszállás első napján a Gestapo már a hajnali órákban megkezdte a parlamenti ellenállásban résztvevő politikusok elfogását. Bajcsy-Zsilinszky Endre fegyveresen állott ellen és a németekkel vívott tűzharcban, saját lakásán súlyosan megsebesült. Ugyanezen a napon tartóztatták le a képviselők közül Rassay Károlyt, Rátz Kálmánt, Peyer Károlyt, Apponyi Györgyöt, Gratz Gusztávot, Malasits Gézát, Laky Dezsőt, Szentiványi Lajost, stb. Ugyanez nap tartóztatták le a felsőház tagjai közül Baranyay Lipótot, Sigray Antalt, Csekonits Ivánt, Chorin Ferencet és Kornfeld Móricot. A későbbi hetekben letartóztatták Nagy Ferenc, Bródy Ernő képviselőket és Huszár Aladár felsőházi tagot.

Ezzel a magyar parlamenti ellenállás története véget ért, aminthogy ekkor már a magyar parlament is csak névleg szerepelt. Említésre méltó még, hogy 1944 március 22-én összeült a képviselőház, mert ezt a dátumot még a megszállás előtt elhatározták. Az ülés öt percig tartott, Tasnády-Nagy András, az elnök, senkinek sem adott szót és így Közi-Horváth József csak közbekiáltás formájában tudott tiltakozni az ellenzéki képviselők lefogása ellen.

A Sztójay-féle Quisling-kormány idején a képviselőház nem ülésezett. Legközelebb szeptember 21-én ült össze, amikor a kormányzó már elküldte a Sztójay-kormányt és a Lakatos-kormány mutatkozott be. Ekkor Csorba János és Korody Tibor képviselők követelték a háborúból való kilépést.

Kézzelfogható eredményt a parlamenti ellenállás nem ért el, de az itt idézett képviselőházi naplókból hitelesen megállapítható, hogy a legnagyobb terror idején is számos magyar képviselő híven teljesítette kötelességét hazája és népe iránt, újra meg újra megtalálták a módját, hogy hangot adjanak a magyar nép németellenes, fasisztaellenes és háborúellenes felfogásának.

V. A DIPLOMÁCIAI ELLENÁLLÁS.

A magyar külpolitikát az az uralkodó osztály irányította, amely elsősorban felelős a háborúért és az országot ért súlyos pusztulásért. Hogyan lehet mégis diplomáciai ellenállásról beszélni? A magyar külügyminisztériumnak a háború évei alatt a mérséklés szerepe jutott. A németbarát politikát nem tudta megakadályozni, sőt Csáky és Bárdossy külügyminisztersége végzetes irányt szabott a magyar külpolitikának, azonban a háborúba való belesodródást, majd a német diktatúra teljes bevezetését külügyi oldalról újra meg újra megnehezítették és sikerült is ideig-óráig elodázni. A magyar külpolitikai vezetés nagyrészt felelős azért, hogy a németek oldalára került az ország, de érdeméül tudható be, hogy Magyarország 1939 szeptemberében az általános nyugati várakozás ellenére sem lépett azonnal háborúba és hogy a tényleges német megszállást a háború utolsó évéig, 1944 tavaszáig halogatni lehetett. Komoly szerepe volt még a magyar diplomáciának abban, hogy a magyarországi német kisebbség nem jutott olyan hatalomra, mint a többi délkeleteurópai országban.

A német kisebbségek kérdése.

A Dunavölgy államaiban a nemzeti szocializmus térhódítására a német kisebbségek mindenütt különleges jogi helyzetbe kerültek, valóságos területenkívüliséget élveztek, államot alkottak az államban. Ezzel szem-

ben Magyarországon 1939-ig még náci német egyesület sem volt. Csak a legerősebb német nyomásra ismerte el a magyar kormány 1939-ben a Volksbundot. A magyarországi Volksbundot azonban távolról sem illették meg azok a jogok, amelyek a hasonló szlovák, horvát és román szervezeteket. Vezérük nem népvezér volt, hanem egyesületi elnök, a Volksbund, mint minden egyesület, a belügyminiszter ellenőrzése alá tartozott és tagjai horogkeresztes jelvényt vagy zászl.t nem használhattak.

Basch Ferenc, a Volksbund elnöke, hiába követelte, hogy a Volksbund egyesületi jellege szűnjék meg — ez a követelés mindvégig eredménytelen maradt. A birodalmi náci sajtó állandóan fenyegető és támadó cikkeket írt a magyar kormány ellen, mert az a dunántúli sváb vidékekre rendszeresen telepített magyarokat és a magyarok rovására történő sváb ingatlanvásárlásokat nem hagyta jóvá. Fontos körülmény, hogy a magyar kormány az SS-nek a sorozást nem engedte meg, csak a toborzást és azt a magyar állampolgárt, aki önként jelentkezett, a kormány azonnal megfosztotta állampolgárságától.

Mindezek azt mutatják, hogy a magyar kormányzatban legalább is 1944 március 19-ig uralkodó szempont volt az, hogy a német kisebbségnek csak annyi különállást engedélyezzen, amennyit a hatalmas és kíméletlen birodalom fenyegető közelsége feltétlenül szükségessé tett. Ezt is csak az 1940 augusztus 20-án Bécsben létrejött kisebbségi egyezmény keretén belül teljesítette a kormány. Ez az egyezmény is a tárgyaló magyar diplomaták szívós kitartásának eredményeként csak „a magyar jogszabályok keretei között érvényesülő" jogot biztosított a német kisebbségnek.

Ellenállás a zsidókérdésben.

Itt csupán két esetet említünk fel.

1942 október 17-én kelt jegyzékben a német kormány követelte a magyar kormánytól, hogy a zsidóságot teljesen kapcsolja ki a gazdasági és kulturális életből, vezesse be a sárga csillagot és készítse elő a zsidók keletre való kitelepítését. A kormány 1942 december 14-i válaszjegyzékében e követeléseket határozottan elutasította.

1943 január havában Luther államtitkár közölte, hogy Hitler fokozottabb mértékben ragaszkodik a zsidókérdés azonnali rendezéséhez és kijelentette, hogy a magyar-német viszony elhidegülése a magyar kormánynak e kérdésben tanusított magatartására vezethető vissza.

Kétségtelen az, hogy a zsidótörvények a zsidóság óriási részét exisztenciájában súlyosan érintették. A munkatáborokban a zsidó fiatalok ezrei pusztultak el, — de hogy az állandó német követelések ellenére mégis Magyarország volt az egyetlen sziget Középeurópában, ahol 1944 májusáig a zsidók ugyanabban a lakásban lakhattak, mint 1937-ben, hogy vagyonuk felett rendelkezhettek, hogy életveszélyben nem voltak, — ez nagyrészt a magyar külpolitika egyes tényezői ellenállásának a javára irandó.

Küzdelem a kizárólagos német befolyás ellen.

A hitlerizmus uralomrajutása után a magyar diplomácia a német terjeszkedés ellensúlyozásául erős magyar-osztrák-olasz összefogást tervezett. Úgy képzelték, hogy ehhez később Lengyelország, sőt esetleg Jugoszlávia is csatlakozik és végül annyira megerősödik, hogy alkalmas lesz a német „Drang nach Osten" megfékezésére, vagy talán megakadályozására. Így jött létre Magyarország, Ausztria és Olaszország között 1934 márciusában az úgynevezett „római jegyzőkönyv", amely szoros gazdasági egyezményt jelentett és további fejlődése vámunióhoz vezetett volna.

A római jegyzőkönyv egyik külpolitikai eredménye az volt, hogy Olaszország felvonult a Brennerre és így az 1934 július 25-iki ausztriai náci-puccs meghiusult.

Sajnálatos módon Olaszország ehhez a lépéshez sem a kisantanttól, sem a nyugati hatalmaktól semmiféle segítséget nem kapott és csakhamar kiderült, hogy ilyenre nem is számíthat. Mindez arra vallott, hogy sem a kisantant, sem a nyugati hatalmak nem állnak készen arra, hogy Németország keleti terjeszkedésének útját állják, — amint ezt a későbbi események szomorúan be is bizonyították. Olaszország pedig látva, hogy a nyugat magára hagyja, Németországhoz kezdett közeledni, amit a közös fasiszta világnézet és államberendezkedés rendkívül megkönnyített.

A római jegyzőkönyvektől remélt biztonság így a magyar külpolitika számára veszendőbe ment.

A *magyar-lengyel* barátság kiépítése lett volna a legközelebbi védelem Németország ellen s ennek útját a magyar diplomácia kedvezően előkészítette. Első eredmény volt a kormányzó és a külügyminiszter lengyelországi látogatása 1938 február havában, de alig egy hónap mulva bekövetkezett az Anschluss s ezzel Magyarország közvetlen szomszédja lett Németországnak. Ez a tény egymagában is erősen korlátozta a külpolikai lehetőségeket, de ha ehhez hozzávesszük az egyre erősödő belső nyomást, amit a hitleri szomszédságtól felélénkült szélsőjobboldali pártok s a szervezkedő magyarországi németek fejtettek ki, akkor a sikeres ellenállások közé sorozhatjuk a kisentente-tal 1938-ban létrejött ú. n. bledi egyezményt, amely Magyarország számára újból lehetővé tette a fegyverkezést. Ribbentrop tisztában volt ennek az egyezménynek igazi céljával s a kormányzó 1938. évi kieli látogatása alkalmával nemcsak elégedetlenségét fejezte ki emiatt, hanem hevesen támadta érte Kánya külügyminisztert.

A csehszlovák kérdés.

Ekkor már akuttá vált a Szudétavidék kérdése. A magyar diplomácia mérsékelt elemei arra igyekeztek rábírni a kormányt, hogy ne lépjen fel területi igényekkel

Csehszlovákiával szemben. Ez a politika azonban a döntő napokban lehetetlenné vált. Ennek egyik oka az, hogy a hírhedt müncheni egyezményben a nyugati nagyhatalmak határozottan kijelentették, hogy Magyarország igényei külön tárgyalásokkal érvényesíthetők; másrészt pedig az, hogy a németek szolgálatában álló magyar jobboldal soviniszta jelszavakkal támadta a kormányt, hazaárulónak bélyegezte, a tömegeket pedig úgy felizgatta, hogy a területi követelések elejtése a mérsékeltebb Teleki-kormány bukását és teljes náci-diktatúrát eredményezett volna. Megjegyzendő, hogy ugyanakkor Lengyelország is területi követelésekkel lépett fel. Így tehát bármennyire nyilvánvaló volt, hogy a *nyugati nagyhatalmak közreműködése nélkül szerzett terület* megszerzése csak átmeneti lehet és a jövő szempontjából az egész akció hátrányos, a magyar diplomáciai tényezők ellenállása eredménytelen maradt.

Kárpátalja megszállása.

Külön figyelmet érdemel Kárpátalja megszállásának diplomáciai háttere. Kárpátalját a magyar honvédség csapatai 1939 március 15-én szállták meg, amikor Hitler egész Csehszlovákiát bekebelezte. A magyar külpolitika vezetői előtt az a választás állt, hogy vagy engedik Hitler kezére jutni Kárpátalját, vagy pedig hozzájárulnak a magyar csapatok bevonulásához. Csehország elfoglalásával Hitler olyan óriási lépést tett kelet felé, hogy Magyarország ezt csak közös lengyel-magyar határ megteremtésével próbálhatta meggátolni. Meg kell még jegyeznünk, hogy Kárpátalja megszállása a német kormány határozott intenciói ellen történt. Így az az összkép alakul ki, hogy az adott helyzetben a kárpátaljai akció két rossz közül a kisebbik volt, — a magyar diplomácia utolsó kísérlete arra, hogy a háború megindítását Hitler számára megnehezítse. Ez a lépés egyébként akkor Lengyelország teljes helyeslésével találkozott. A közös magyar-lengyel határ tette azután másfél év mulva

lehetővé, hogy 140 ezer lengyel katona és húszezer polgári személy meneküljön át a németek elől Magyarországra és Magyarországról — mint azt egy következő fejezetben részletezzük — a lengyel katonák tovább juthassanak a szövetségesekhez és hozzájáruljanak Németország északafrikai vereségéhez.

A világháború kitörésétől Magyarország hadbalépéséig.

A lengyel háborút megelőző feszült légkörben, 1939 július 24-én Teleki miniszterelnök Hitlerhez és Mussolinihez intézett leveleiben kijelenti, hogy a Lengyelországgal elindított kollaborációt tovább folytatja és lengyelellenes aktusokra Magyarország nem hajlandó. Ez a levél olyan felháborodást keltett Hitlerben, hogy Csáky külügyminiszter személyesen volt kénytelen Ribbentrophoz kiutazni és az ügyet elsimítani.

Német és szlovák csapatok nem vonulhatnak át.

1939 szeptember 1-én Németország megtámadja Lengyelországot. Ribbentrop Csákyt telefonon felhívja és a magyar kormány engedélyét kéri arra, hogy német csapatok magyar területen vonulhassanak fel Lengyelország ellen. Már a következő napon a magyar külügyminisztérium a következőket válaszolja: „A magyar kormány őszinte sajnálatára kérnie kell Németországot, hogy magyar vasútvonalaknak Lengyelország ellen német csapatszállításokra való igénybevételétől tekintsen el."

A szlovák kormány, amely nagy lelkesedéssel indult el a lengyel háborúba, másnap hasonló kéréssel fordult a magyar kormányhoz, amely erre azt a választ adta, hogy minden határátlépési kísérletet agressziónak fog tekinteni. Ez nyilvánvaló célzás volt Németország felé is. Mindez a határozott magatartás annak ellenére mutatkozott, hogy Hitler Magyarországnak jelentős lengyelországi területeket ajánlott fel az átvonulás engedélyezése esetére.

Az 1940-es év mind a háború, mind a külpolitika szempontjából rendkívül mozgalmas és nagyjelentőségű volt. Ez az év hozta meg Franciaország legyőzését, s ezzel az egész európai szárazföld feletti korlátlan német uralmat. Ebben az évben került szőnyegre Erdély és Besszarábia kérdése is.

Az olasz vonal csődöt mond.

Jellemző a magyar diplomácia tartózkodására, hogy amidőn Hitler 1940 áprilisában a román olajmezők elfoglalására szabad átvonulást kér Magyarországtól és ezért Erdélyt ajánlja fel, a magyar kormány Mussolinitől kér segítséget, hogy ennek a követelésnek olasz segítséggel eredményesen ellene szegülhessen. Teleki azonban azt a választ kapja Rómából, hogy Mussolini a német követelés elfogadását ajánlotta és arra a kérdésre, hogy katonai ellenállás esetén számíthatnak-e Olaszország segítségére, Mussolini fölényesen kijelentette, hogy ő Hitler szövetségese, az is marad és kész arra, hogy Hitler oldalán harcoljon. Mindez Ciano 1946-ban kiadott naplójából is kitűnik. Ugyanekkor a londoni magyar követ jelentése szerint angol részről az a benyomás, hogy a német délkeleti irányú expanzióval szemben Magyarország ellenállása lehetetlenné válna, — sőt május 15 és 17-i jelentésében a követ jelenti az angol külügyminiszter helyettesének azt a tanácsát, hogy német átvonulás esetén a rezsimet fenn kell tartani.

Ugyancsak Ciano naplója bizonyítja, hogy 1940 augusztus végén Ribbentrop rendkívül fenyegető szavakkal támadta meg a magyar követet azért, mert a kormány németellenes politikát folytat. Hitler pedig ugyanez év novemberében azt a kijelentést tette, hogy jelen pillanatban képmutatásra van utalva a magyarokkal szemben, mert szüksége van vasútjaikra; de eljön majd az idő, amikor nyiltan fog velük beszélni.

A magyar külpolitika tehát olasz vonalon többet semmiféle segítséget nem remélhetett. A római jegyzőkönyvekben létrejött tervezett blokk Ausztria megszállásával és Olaszország magatartásával semmivé vált. Lengyelországot három hét alatt foglalta el Németország és így a magyar diplomácia magára maradt. Ekkor fordult Jugoszlávia felé, amellyel rövidesen létre is jött az örök barátsági szerződés. Amikor néhány hónappal később Teleki nem tudta ellensúlyozni a teljesen német befolyás alatt álló magyar vezérkar nyomását és nem tudta megakadályozni, hogy a vezérkar az ő és a kormány háta mögött meg ne állapodjék a németekkel és a barátsági szerződést egyoldaluan meg ne szegje: súlyos lelki és hazafiui konfliktusában öngyilkos lett.

A hadbalépéstől a felszabadulásig.

Az előbbi fejezetekben már részletesebben ismertettük Magyarország hadbalépésének történetét. 1941 júliusától kezdve Magyarország hadviselő fél lett és ez a diplomáciai ellenállás munkáját szinte lehetetlenné tette. A külügyminisztérium részéről ebben az időben kifejtett ellenállás szűk térre korlátozódott: a Magyarországra szökött lengyel, francia, stb. hadifoglyok megmentését és a zsidókérdésben a semleges államok intervencióját eredményezte. E két kérdés történetét két külön fejezetben tárgyaljuk.

A diplomáciai ellenállás történetéhez tartoznak azok a próbálkozások, amelyeket 1942 nyarától kezdve hajtottak végre abból a célból, hogy Magyarország a szövetséges hatalmakkal fegyverszüneti megállapodásra juthasson.

Disszidáló követek.

1944 március 19-én a tényleges német katonai megszállás után kilenc magyar követ lemondott. Köztük az egyik Velics László, a német megszállta Athénben teljesített szolgálatot. Hogy a Gestapo le ne fogja, éjjel evezős csónakon kelt át a tengeren és jutott Isztambulba. Összesen mintegy 50 magyar diplomata tagadta meg a szolgálatot a német megszállás után a Sztójay-féle bábkormánynak.

Hitler uralomra jutásától a felszabadulásig Magyarországra olyan történelmi katasztrófa zuhant, amelynél rosszabbat senki elképzelni sem tudott. Nehéz tehát ezzel szemben mérlegre tenni azt az ellenállást, amely az eseményeket nem tudta feltartóztani. De ha az idők multával bizonyos történelmi távolságból megállapítható lesz, hogy a *másik* Magyarország ellenállása csak egy nappal is siettette a háború győzelmes befejezését a demokrata államok számára, akkor ez az ellenállás nem volt hiábavaló és nem volt eredménytelen, ha nem is az elpusztult Magyarország, de az egész emberiség számára.

VI. A ZSIDÓKÉRDÉSBEN TANUSÍTOTT ELLENÁLLÁS.

A zsidókérdés szempontjából egy alapvető fontosságú tényre kell figyelemmel lenni: igaz ugyan, hogy 1938-tól kezdve a magyar zsidóságot számos jogfosztás és megalázás érte, azonban életük és vagyonuk veszélyeztetése, majd teljes kifosztásuk és igen nagy számban való kiirtásuk csak 1944 március 19-e, a német megszállás után kezdődik. A Budapestre helyezett német SS — Sondereinsatzkommando — terrorja nélkül 1944-ben és 1945-ben is épp oly kevéssé került volna sor a magyar zsidók deportálására, mint előtte. Sőt azt kell mondani, hogy a jobboldal által terjesztett antiszemita hangulat ellenére is a magyar társadalom és Sztójayig minden magyar kormány visszaborzadt a zsidókérdésnek német módszer szerint való elintézésétől.

A zsidótörvények ellen.

Az 1938-as Anschlussig a rendkívüli német propaganda és állandó nyomás ellenére a magyar zsidók jogi helyzetén változás nem történt. Az Anschluss következtében a nácizmus elérkezett a magyar határra, rendkívüli módon megerősödtek a szélső jobboldali magyar nyilas mozgalmak. Ekkor nyujtotta be Darányi miniszterelnök az első zsidótörvény javaslatot.

A zsidó törvényjavaslat ellen nemcsak az érintett zsidóság indított nagyszabású propagandát, hanem megmozdult a magyar társadalom majdnem minden érté-

kes rétege is. Keresztény magyar írók és művészek, például tiltakozó felhívást bocsátanak ki, amelyben többek között ezt mondják:

„Mi magyar írók, művészek és a tudomány munkásai, különféle világnézetek és pártállások szószólói, különféle társadalmi rétegek szülöttei és tagjai...

... akik valamennyien keresztény családok leszármazottai vagyunk, az emberi becsületérzés és igaz kereszténység, a józanság és hazafiság magától értetődő egységével és szilárdságával emeljük fel szavunkat az állampolgársági jogegyenlőség elvéért, amelyet az ú. n. „társadalmi egyensúly hatályosabb biztosításáról szóló törvényjavaslat" megvalósulása esetén törölne a magyar alkotmányból...

... minket keresztény hitünk, hazafias meggyőződésünk, az ország európai hiteléhez és nemzeti függetlenségünkhöz való ragaszkodásunk késztet arra, hogy soha ne tágítsunk az állampolgári jogegyenlőség elvétől, melyet történelmünk legszebb korszakában, az európai magyarság legnagyobb elméi vívtak ki...

... belső parancsra fordulunk az egész ország hazafias népéhez azzal a kéréssel, tegyenek bizonyságot önérzetükről, bátorságukról, önzetlenségükről és lépjenek sorompóba a mindannyiunkat sértő javaslat ellen. Gondolja meg minden kortárs, mekkora felelősség terheli, ha lelkiismereti tiltakozás ellenére is megszületik egy törvény, melyre valamikor minden magyarnak szégyenkezve kell gondolnia!"

Az ellenzéki sajtó napról-napra cikkekben igyekszik a közvéleményt meggyőzni és a kormányt jobb belátásra bírni. A képviselőházban valamennyi ellenzéki képviselő felszólal a javaslat ellen. A felsőházban pedig olyan ellenzésre talál a javaslat, hogy Darányi bele is bukik. Utóda, Imrédy, aki akkor a németellenes magyar front reménysége volt, de később egyre jobbra tolódott, hogy megbízhatóságát a németeknek bizonyítsa, még 1938 decemberében benyujtotta a második zsidótörvényt.

Az ország nagyobbik része megmozdul a jogfosztás

és törvénytelenség, a méltánytalanság és embertelenség ellen. A magyar parasztság ebben az időben „Nyilt levelet" intéz a művelt magyar fiatalsághoz. Ez a levél a zsidókérdéssel is hosszasan foglalkozik és megállapítja, hogy „a zsidókérdés eltakarja a fiatalság szeme elől az összes magyar sorskérdéseket."

A küzdelem azonban meddőnek bizonyult, a német ígéretekkel elkábított magyar kormánypárt megszavazza a második zsidótörvényt, az 1939. évi IV. t.-c.-t. Több mint különös véletlen, hogy a törvény kihirdetése egybeesik a sváb Volksbund ünnepélyes megalakulásával...

1941-ben a német nyomás ismét erősödik, az antiszemita uszítás a sajtóban fokozódik. Bárdossy alatt megszavazzák az 1941. évi XV. t.-c.-t, az úgynevezett fajvédelmi törvényt, amely megtiltja a házasságot zsidófajuak és nemzsidó fajuak között, továbbá a zsidó fajuakat fegyveres katonai szolgálat helyett munkaszolgálatba küldi.

Visszautasított német követelések.

Bárdossyt végül is nem kis részben zsidóellenessége buktatta meg. A magyar közvélemény szabadulni akart Hitler nyomásától. A németek bizalmatlanul néznek Bárdossy utódjára, Kállayra és tőle is azt várják, mint Imrédytől, hogy antiszemitizmusával bizonyítsa hűségét. Sztójay, a berlini követ sorozatosan küldi jelentéseit, beszámol Hitler és Ribbentrop elégedetlenségéről és közli a németek három követelését:

1. A zsidóknak sárga csillaggal való megjelölése,
2. a kulturális és a gazdasági életből való eltávolítása,
3. és a gettó bevezetése, amely természetesen a deportálás előkészítése.

Hitler később kétszer követeli Horthytól a Kállay-kormány eltávolítását, mert az „szabotálja" a zsidóellenes német követeléseket. Mégis a németek bevonulásáig a zsidók helyzete az országban változatlan maradt. Az

orosz frontra hurcolt munkaszolgálatosok között azonban igen sok az áldozat.

Erről az időszakról összefoglalóan azt lehet mondani, hogy míg a Magyarországgal szomszédos államokban a zsidóság sorsa már mindenütt megpecsételődött: a Nedics-féle Szerbiában és a Pavelics-féle Horvátországban az utolsó emberig kiirtották őket, Szlovákiából csak az menekült meg, aki Magyarországra tudott szökni, Romániában pedig deportálás nélkül is százezreket gyilkoltak le, — addig Magyarország meg tudta védeni a magyar zsidóság életét, sőt vagyonát is. Ezen felül a sokszoros német diplomáciai közbelépés ellenére közel hetvenezer zsidó menekülőt befogadott Magyarország és tartózkodási engedélyt adott nekik.

A német megszállástól a Szálasi-puccsig.

A németek megszálláskor magukkal hozták a hírhedt Sondereinsatzkommandot, amely már a környező országokban „bevált" módszer szerint látott neki a zsidóság teljes kifosztásának és kiirtásának. Erről az időszakról így számol be a kérdés legkiválóbb szakértője, Lévai Jenő, aki a magyar zsidóság szenvedéseit Fekete Könyvben és a mentési akciókat Szürke Könyvben írta meg:

„Kétségtelen, hogy a német Sondereinsatzkommandó és a vele érintkező magyar vezetők, elsősorban az azóta kivégzett Endre László és Baky László kezdettől fogva tudták, mily sors vár a kiszállított zsidókra. A magyar közvélemény azonban — keresztény és zsidó egyaránt, június hó közepéig nem bírt tudomással az auschwitzi gázkamrákról. Arról a szörnyű bánásmódról, amelyet a gettó bevezetése és a deportálás jelentett, azonban kezdettől fogva tudott a Sztójay-kormány, ennek megakadályozására azonban semmit sem tett. A zsidóság éppen úgy képtelen volt komolyabb ellenállást kifejteni, mint ahogy a keresztény oldalról országszerte mutatkozó ellenállási kísérletek sem vezettek nagyobb eredményre. A Baky által rendelkezésre bocsátott csendőrség minden ellenállási akciót elfojtott. Így is fennmaradt sok érdekes kísérletnek — amely nem egy esetben eredményes is volt — a megdönthetetlen bizonyítéka. Így kétségtelenül eredményes volt egyes hadtestparancsnokok nagyobb arányú mentési akciója, amelyet a vidéki gettósítás és koncentrálás egész tartama alatt a németek minden tiltakozása ellenére hajtottak végre. A gettókba küldött katonai behívókkal tízezerszámra szabadítottak ki munkaszolgálatos zsidókat, sok ezer olyant is, aki a korhatáron kívül esett. Endre László, az azóta kivégzett államtitkár hivatalos jelentésében panaszképpen említi fel, hogy katonai behívókkal 80.000 zsidó férfit vontak el a deportálás elől. Ugyancsak Endre panaszolja, de Ferenczy csendőrezredes, a deportálás vezetője is hivatkozik jelentéseiben arra, hogy a keresztény papság sűrűn járt közben és mentett zsidókat."

„Ferenczy jelentései bizonyítják azt is, hogy vidéken közigazgatási tényezők, főispánok, alispánok, polgármesterek, valamint katonai és rendőri egyének részéről mutatkozott ellenállás. Voltak, akik megtagadták az akcióban való részvételüket, mások utasítás ellenére kíméletesen hajtották azt végre. Voltak, akik zsidókat bujtattak, vagyonukat elrejtették, vagy a határon átsegítették az üldözötteket. Akadt nem egy esetben olyan is, aki tiltakozott szóban, sőt beadványok útján a zsidók deportálása ellen, annak ellenére, hogy az ilyenek, sőt családjuk sorsa is internálás volt."

Június közepén két Auschwitzból megszökött szlovákiai zsidó jegyzőkönyve került el Magyarországra. Ekkor már a magyar vidék közel ötszázezer főnyi zsidósága nagyrészt elpusztult az auschwitzi gázkamrákban. A legnagyobb német nyomás ellenére ekkor sikerült megakadályozni a budapesti zsidók deportálását. 1944 július közepétől október 15-ig a zsidókérdésben semmi olyan nem történt Magyarországon, ami a megmaradt zsidóság helyzetét súlyosbította volna. Sőt a Sztójay bukása után kinevezett mérsékeltebb Lakatos-kormány egyenesen szabotálja azt a németekkel kötött megállapodást,

hogy a magyar zsidókat Nyugatmagyarországra koncentrálja. Szabotálják azt a megállapodást is, hogy a budapesti zsidóságot romeltakarítás, illetve sáncolás céljaira a német hadvezetőség rendelkezésére bocsássák.

A Szálasi-korszak.

1944 október 15. után Szálasiék a megmaradt zsidóság teljes kiirtását határozták el. Ezzel egyidőben azonban a magyar ellenállási mozgalom is határozottabb formát öltött s egyik célja viszont a zsidóság megmentése volt. Az ellenállási mozgalom földalatti csoportjai ezrével gyártották a hamis „árja" iratokat az üldözött zsidóknak, a társadalom legszélesebb rétegei fogadtak be magukhoz bujkáló zsidókat, munkások, értelmiségiek, parasztok egyaránt. Szálasiék a zsidókat gettóba zárták ugyan, de ugyanekkor nem volt Budapesten egyetlen ház sem, ahol néhány zsidó ne bujkált volna. Sok zsidó köszönheti életét a semleges államok budapesti követségeinek. A vatikáni, a svéd, a svájci, a spanyol és a portugál követségeken az illető országok diplomatáin kívül számos keresztény magyar ember is dolgozott zsidó vallású honfitársainak megmentése érdekében. Végül is az ellenállási mozgalom győzött: a nyilasoknak nem sikerült a budapesti zsidók deportálása.

A Zsidó Világkongresszus tárgyalásai során dr. A. Leon Kubowitzki, a mentési osztály vezetője elismerte, hogy „minden zsidó, aki a megszállást átélte Európában, a lábonjáró csodának egy fajtája, hihetetlen erőfeszítések és küzdelmek eredménye".

Az a tény, hogy az 1944-es magyar területről mintegy 355.000 „zsidófajú" egyén maradt életben, valóban csoda. különböző hihetetlen erőfeszítések és küzdelmek eredménye.

VII. HOGYAN BÁNT MAGYARORSZÁG A SZÖVETSÉGESEK HADIFOGLYAIVAL.

A második világháború kitörése után a „másik" Magyarország bizonyos területeken az aktiv ellenállás frontjára lépett. A hivatalos magyar politika a hitlerista elnyomás elől ide menekült állampolgárokat internáltatta. A *másik* Magyarország azonban gondoskodott róla, hogy ez az internálás formális legyen és egyébként mindent megtett azért, hogy az ide menekült lengyel, francia, belga, holland, angol hadifoglyokat és polgári személyeket és a németek által ide hurcolt orosz hadifoglyokat a lehető legjobb elbánásban részesítse.

A lengyelek.

A belügyminisztérium IX. (segélyezési és menekültügyi) osztályának élén a háború alatt miniszteri tanácsosi rangban dr. Antall József (ma újjáépítési miniszter, a Magyar Vöröskereszt elnöke) állt. Antall József és Salamon Rácz Tamás gépészmérnök (ma iparügyi államtitkár) az országba menekült 140.000 lengyelből 110.000 katonát átszöktetett a határon Jugoszláviába. (A lengyel emigráció adatai.) Ebben a munkában a honvédelmi minisztérium XXI. ügyosztálya, egy demokratikus érzésü magyar tiszt, Baló Zoltán honvéd ezredes vezetésével mindenben Antallék segítségére sietett. Rendkívüli munkát végzett a menekültek megsegítésére Szapáry Erzsébet.

A menekültek ellátását, majd átszöktetését a magyar-lengyel menekültügyi bizottság végezte. Ennek igazgatója, Salamon-Rácz Tamás, már 1939 őszén 40—50 menekült tábor felállítását kérte a hatóságoktól. Ezeket a táborokat már átszöktetési szándékkal javarészt a jugoszláv határszél mentén helyezték el. A legtöbb tábor Baja alatt, Hercegszántón, Barcson és környékén, Csurgón és a csurgói járás falvaiban, Nagykanizsán és a lentii járás községeiben volt. A németek állandóan a lengyelek kiszolgáltatását követelték, Magyarország azonban ezt mindig megtagadta. A menekülttáborok létesítése nem azt jelentette, hogy minden lengyelnek táborban kellett elhelyezkednie. Ellenkezőleg: Antall József úgy intézkedett, hogy a nem katonai személyek szabad letelepedési és munkavállalási jogot kapjanak. A Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság ekkor tízezrével állította ki a hamis polgári papírokat, amelyek segítségével a menekülttáborok lakói feljöhettek a fővárosba. Budapesten a férfiak a Magyar-Lengyel Szövetség Váci-utca 34. sz. alatti helyiségeiben formális sorozás alá kerültek. A katonai szolgálatra alkalmas menekültek és a politikailag veszélyeztetettek itt a magyar társadalom által nagy mennyiségben fölajánlott polgári ruhákból kaptak, majd a hamis iratok segítségével polgári menekült táborokba juthattak. Éppen ezek a polgári táborok voltak a déli határszél vonalában és innen az átszökés nem okozott olyan nagy problémát.

Kezdetben a lengyel hadifoglyok megsegítése nagyszabású emberbaráti akció volt, a katonák kiszöktetésével azonban olyan akcióvá szélesedett, amely kedvezően befolyásolta a szövetségesek háborús erőfeszítéseit és ezen keresztül az egész háború kimenetelét.

110.000 lengyel katona kiszöktetése.

Salamon-Rácz Tamás és segítőtársai gépkocsin és csónakon rövid idő alatt — lengyel adatok szerint — 110.000 lengyel katonát szöktettek át a határon a németek szigorú ellenőrzése ellenére. A szöktetés nem ment minden veszély nélkül, a németek a táborokat és a határhoz vezető utakat állandóan figyelték, úgyhogy gyakran csak tűzharc árán tudták magukat keresztülvágni. Az átszökött lengyelek a közelkeleti szövetséges hadseregbe kerültek. Német részről gyakran vetették a magyarok szemére, hogy Rommel seregeinek Északafrikában olyan lengyel csapatokkal kellett megküzdeniök, amelyek Magyarországról szökött lengyel katonákból álltak.

Ebben az időben a németek szellemileg el akarták sorvasztani Lengyelországot és ezért minden lengyel középiskolát bezártak. 1941 és 1944 között az egyetlen lengyel középiskola Magyarországon működött. Megjegyzendő, hogy a *másik* Magyarország arról is gondoskodott, hogy a németek által kiirtásra ítélt lengyel értelmiségnek új hajlékot adjon. 27 elemi iskolát, gimnáziumot, leányliceumot és kereskedelmi tanfolyamot nyitottunk lengyelek részére. Az 1943—44-es tanévben 143 lengyel férfi és 69 nőhallgató iratkozott be a magyar egyetemekre és főiskolákra.

14.000 lengyel zsidó menekült a magyar belügyminisztérium IX. osztályától „keresztény" papirokat kapott és ez abban az időben az életet jelentette számukra.

Lengyel újság Magyarországon.

A magyarországi lengyel kolóniának fejlett sajtója is volt. A magyar hatóságok engedélye alapján már 1939. októberében megindult a Wiesci Polskie című lengyel politikai lap. Ez a lap nemcsak Magyarországon, a lengyel menekültek körében volt népszerű olvasmány, hanem komoly példányszámban jutott ki külföldre is, a semleges államokba, a német megszállás alatt lévő területre, sőt Párisba, Londonba és a közelkeleti lengyel hadsereg fontosabb állomáshelyeire is. Főleg ez a körülmény ingerelte a németeket és ez okozta a lap miatti súlyos támadásukat a magyar kormány ellen. Nyilván-

való volt ugyanis előttük, hogy a lapot ilyen széles körben csak a magyar hatóságok segítségével terjeszthetik.

Szeretetadományok.

Meg kell említeni, hogy a magyarok nemcsak saját országukban, hanem a Németországban lévő lengyel hadifoglyokat is segítették. A Magyar Vöröskereszt kimutatásai szerint a németországi lengyel hadifoglyok részére 1940-től kezdve egyre fokozódó számú szeretetcsomag indult, úgyhogy azoknak súlya 1944-ben elérte a maximálisan engedélyezett 14.000 kilót. A Lengyel Főkormányzóságban internáltak részére összesen 9400 kilogrammnyi szeretetcsomagot küldtek Magyarországról. (A cigarettaküldemények e számokban nem foglaltatnak benne.)

Francia hadifoglyok szabad élete Magyarországon.

A magyar nép németellenessége és demokratikus érzelme kifejezésre jutott abban a bánásmódban is, amelyben az idemenekült francia hadifoglyok részesültek. Hallgassuk meg, mit ír egy volt magyarországi francia hadifogoly, Gaston Butte magyarországi élményeiről. A cikket az Angouléme-ben megjelenő Bulletin de Liaison des Prisonniers de Guerre 1945 december 6-i számából vettük át:

Ezt írja egy volt francia hadifogoly.

— 1941 óta — írja Gaston Butte — sok hadifogoly és hadimunkára deportált szökött meg a náci börtönökből és táborokból. Voltak köztük franciák és idegenek, de legfőképen franciák. Miután nem térhettek vissza hazájukba, Magyarországon kerestek menedéket. Közülük való vagyok én is. Ezért ismerem az ügyet és beszélhetek róla.

„A franciákat a Balaton-tó partjának két legnagyobb szállodájában gyüjtötték össze. Annyi szabadságban volt részük, amennyi külföldi számára, hadbavonuló ország területén egyáltalán elképzelhető. „Internálásról", mint ahogyan bizonyos ujságok állítják, szó sem volt. Kedvére utazhatott, nyaralhatott az ember bárhol az országban. Szabadon is dolgozhattunk mindenkinek, akinek szüksége volt munkánkra. Legalább 95 százalékunk élt is ezzel a szabadsággal. Néha ezernél is több francia dolgozott Magyarországon."

„A lehető legbajtársiasabb kapcsolat fűzte össze a magyar és francia munkásokat. A francia egyetemi hallgatók a budapesti egyetem előadásain külön rendelkezésükre bocsátott ösztöndíjakkal folytathatták tanulmányaikat. Az egyetemi hallgatók összejövetelein megismerhettük egymás véleményét, komoly barátságok alakulhattak ki. Néhány franciát a gödöllői magyar-francia líceum alkalmazott sporttanárként és edzőként."

„Sokan voltunk, és teljesen szabadok voltunk. Ebben nyilatkozott meg Magyarország igazi vendégszeretete. A német katonai hatóságok és követség tudott rólunk, nem is mulasztották el, hogy sokszor és sokféleképpen követeljenek bennünket a magyaroktól, nem riadva vissza még a fenyegetőzéstől sem. Mégis, az egymást követő magyar kormányoknak 1944 március 19-e előtt és után egyaránt sikerült megtagadniok kiszolgáltatásunkat. A honvédelmi minisztérium látott el személyazonossági papirokkal."

„Amikor 1944 március 19-én Magyarország is osztozott számos más állam sorsában, a boche-ok katonailag megszállták, valamennyien rettegtünk a ránk váró sorstól. Ekkor azonban Magyarország ismét megmutatta, hogy a valódi vendégszeretet hazája. Kockára téve a gyűlölt szövetséges haragját, kitartott eredeti elhatározása mellett és nem szolgáltatott ki bennünket a németeknek. Ezek végül is megúnták a dolgot és kezdtek békében hagyni minket. Kezdtek, mondom, mert a Gestapo mégis letartóztatott néhány franciát és vissza is vitték őket Németországba. A magyar kormány ismételt tiltakozására azonban a letartóztatások megszüntek és *a letartóztatottak rövidesen visszatértek Magyarországra.*"

A magyarországi francia hadifoglyok helyzete különösen a német megszállás után vált nehézzé. Állandóan követelték a foglyok kiszolgáltatását, ezt azonban a belügyminisztérium IX. és a honvédelmi minisztérium XXI. ügyosztálya mindig megtagadta. El is tudták érni azt, hogy a magyarok egyetlen embert sem adtak ki. Ezért a honvédelmi minisztérium XXI. ügyosztályának vezetőjét, Utassy Loránd vezérkari ezredest a nyilasok Sopronkőhidán bebörtönözették, majd németországi koncentrációs táborba hurcolták.

Megjegyzendő végül, hogy a Magyar Vöröskereszt 1940-től kezdve rendszeresen küldte szeretet-csomagjait a németországi francia hadifoglyoknak. Az engedélyezett legnagyobb mennyiségek kihasználásával a magyar társadalom ily módon több mint 62.000 kg élelmiszert juttatott a francia nép Németországban sinylődő fiainak.

Orosz hadifoglyok Magyarországon.

Külön fejezete a magyar ellenállásnak a Magyarországra szökött orosz hadifoglyokkal való bánásmód. Orosz hadifogoly-tábor Magyarországon nem volt. 1942-től kezdve azonban a németországi táborokból sok szovjet hadifogoly szökött Magyarországra. Ezek részére Komáromban és Somlószöllősön állítottak fel menekült tábort. A Magyar Vöröskereszt Malcomes Gyuláné komáromi önkéntes főápolónőt bízta meg az orosz hadifoglyok rendszeres látogatásával és segélyezésével. Megérkezésekor minden szovjet hadifogoly készpénzt, dohányneműt, szalmazsákot, meleg takarót és ruhaneműt kapott a Magyar Vöröskereszttől. A budapesti X. számú katonakórházban a beteg szovjet katonák rendes orvosi kezelésben részesültek és a Magyar Vöröskereszt őket is ellátta szeretet-csomagokkal. A Vöröskereszt levelezőlapokat is osztott szét az orosz hadifoglyok között, hogy hetente egyszer haza írhassanak Genfen keresztül. A német hatóságok az orosz hadifoglyok gondozását állandóan kifogásolták és a levelezést végül meg is tiltották.

Hogy Magyarország mennyire merészkedett a németellenességben, arra jellemző, hogy Boris Csukovin leningrádi tornatanár, később partizánkapitány belügyminiszteri előadó lehetett Hitler háborújának ideje alatt Magyarországon. Csukovin az orosz menekültek ügyeit intézte.

Hasonlóan mintiszerű elbánásban részesültek az idemenekült belga, holland és angol hadifoglyok, az antifasiszta olaszok és az ejtőernyővel leszállt amarikai pilóták is.

Magyarország élelemmel segítette a németmegszállta országokat.

Magyarország a háború alatt, amíg a német csapatok meg nem szállták, állandóan résztvett a Szabad Európa antifasiszta munkájában azáltal, hogy élelmiszert szállított a németek által megszállt országok éhező lakosságának. Erről a Nemzetközi Vöröskereszt Joint Segítő Bizottságának 1945 augusztusában kiadott jelentése így számol be:

„Franciaország, Belgium, Hollandia, Görögország, Lengyelország és Szerbia részére küldött élelmiszerszállítmányok legnagyobb részét Magyarországon szerezték be, különösen hangsúlyozza a jelentés azt a készséget, amellyel Magyarország mindenkor a Nemzetközi Vöröskereszt és a Joint Bizottság rendelkezésére állott, amikor azoknak segítő akcióik részére élelmiszerre volt szükségük. A jelentés szerint a Joint 1943-ban 13.100 tonna élelmiszert juttatott a fent felsorolt országoknak 45.4 millió svájci frank értékben. Ebből nem kevesebb, mint 9300 tonnát szerzett be Magyarországon, 19 millió svájci frank értékben, míg Svájcból 1900 tonnát szerzett be 11 millió frankért és Romániából 1400 tonát 3.6 millió frankért.

Magyarország tehát a Joint által beszerzett összes élelmiszer 70 százalékát szállította olyan államok megsegítésére, amelyek német megszállás alatt voltak, de amelyek

lakossága akkor már nagyrészben partizán harcot folytatott a németek ellen.

Külön fejezetet érdemel a belgáknak és hollandoknak nyujtott segítség. Az első világháború után mindkét nép fiai nagyszámú magyar gyermeket vettek magukhoz és mentettek meg az éhezéstől. Ezért a második világháború folyamán a magyar társadalom különös szeretettel sietett a bajbajutott hollandok és belgák megsegítésére. A Magyar Vöröskereszt belga segélyhivatalt állított fel, mely segélyezte és rejtegette a Magyarországra szökött belga hadifoglyokat és egyben nagyarányú tevékenységet fejtett ki a Németországban sinylődő hadifoglyok és kényszermunkások megsegítésére. Az egész háború folyamán havi 10.000 kg-nyi feldolgozott nagy táperejű élelmiszert és 1500 kg szeretetcsomagot küldött az éhező belgiumi gyermekeknek. Ugyanilyen mennyiségű élelmiszert kaptak rendszeresen a holand gyermekek is.

A Magyar Vöröskereszt jugoszláv vonatkozásban is komoly akciót bonyolított le. A fogolytáborok részére havonkint nagymennyiségű élelmiszert, dohányt és pénzösszeget küldött. Tekintélyes gyógyszer-adományt és kötszert juttatott el Jugoszláviába.

*

Ime néhány adat a szeretet háborújából, amelynek Magyarország nem vesztese, hanem egyik győztese volt.

